

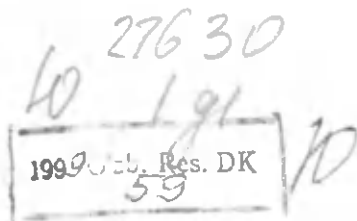

Ўткир ҲОШИМОВ

**ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ
БИТИКЛАР**

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
КОНЦЕРНИ БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1998

Азиз ўқувчим! Бу китобчани қарийб қирқ йил ёз-
дим. Булар менинг Кузатувларим. Ўйларим... Бир қадар
армонли, бир қадар истеҳзоли, бир қадар табассумли
Хулосаларим... Аслида, уларнинг ҳар бирини алоҳида
асар қилса ҳам бўларди-ку... майли... Мен буларни узоқ
ўйлаб ёзганман. Илтимос, Сиз ҳам китобни шошилмас-
дан, ўйлаб ўқисангиз...

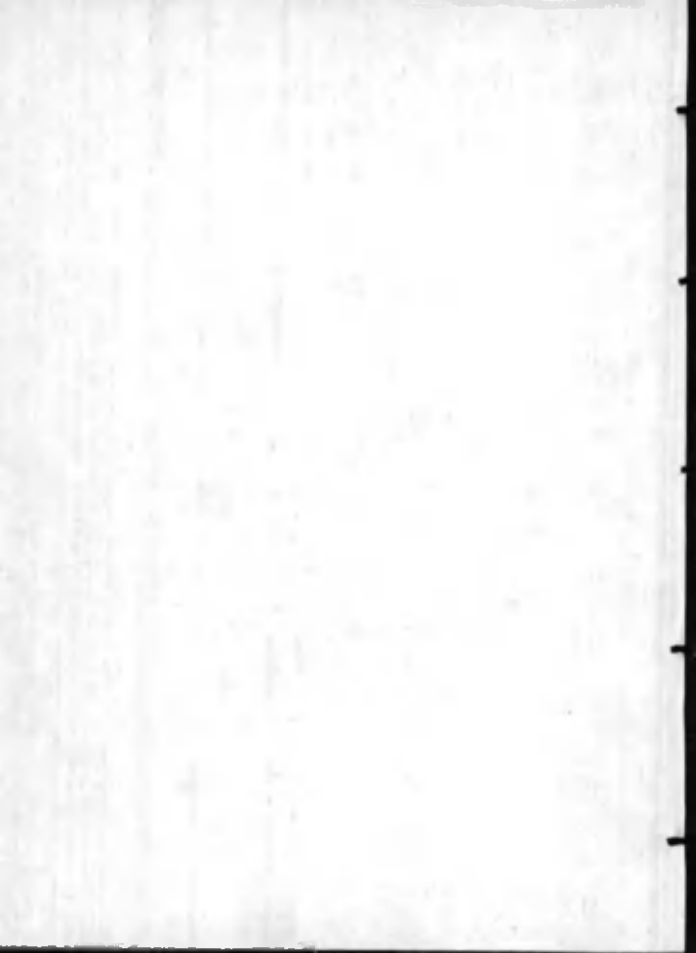
Ҳошимов Ў.

Дафтар ҳошиясидаги битиклар. — Т.:
«Шарқ», 1998. — 160 б.

Ўз2

ТАБИАТ
ЖАМИЯТ
ИНСОН

*Ҳаётнинг барча аччиқ-чучугини мен
билан баравар тошган умр йўлдошим,
маслақдошим, фарзандларимнинг Она-
си — Ўлмасхонга бағишлайман.*

«ТАБИАТ ГУЛТОЖИ»

Кийик оч қолмаслик учун кўкат ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Шер оч қолмаслик учун кийикни ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Одам кўкатни ҳам ейди. Кийикни ҳам ейди. Кўнгил хуши учун шерни ҳам ўлдиради... Кейин... уруш қилиб, бир-бирининг бошини ейди...

ДАРВИНГА ЭЪТИРОЗ

Дарвин таълимоти нотўғри. Одам маймундан эмас, маймун одамдан тарқаган. Оёғи ердан узилмаганлар одам бўлиб қолган. Оёғи ердан узилганлар эса маймун бўлиб дарахтта чиқиб кетган... Бу жараён ҳамон давом этмоқда...

ЭНГ АҚЛЛИ ЖОНИВОР

Дунёда энг ақлли жонивор — балиқ! Биринчидан, соқов. Иккинчидан, муттасил думини ликиллади!

ҲАҚИҚАТ

Шу қадар ширинки, тотиб кўринг келади.
Шу қадар аччиқки, тилингни куйдиради!

ҚАЛДИРҒОЧ

Эътибор берганмисиз: қалдирғочлар файз-
сиз, ноаҳил хонадонга ҳеч қачон ин қурмайди.
Гоҳо қалдирғоч одамдан ақллироқмикин, деб
ўйлаб қоламан.

АТЛАНТИКА ОКЕАНИ УСТИДА

Тепада бир уммон, пастда бир уммон,
Икки денгиз аро кечар лаҳзалар.
Хаёлга толаман: мен ўзи кимман?
Ожиз ва нотавон зарра... алҳазар!

ОШКОРАЛИК

Ошкоралик шундай дарахтки, унинг меваси-
ни энг аввал чинқироқ маймунлар ейди.

ХАВФЛИ ОДАМ

Яхшигаям, ёмонгаям бирдек яхши кўринишга уринадиган одам энг хавфли одамдир!

ИНСОН ВА ШАЙТОН

Баъзиларга ҳайрон қоласиз. Қилғиликни қилиб кўяди-да, «билмай қолдим, шайтон йўлдан урди», дейди... Тўғри, одамзот қонида шайтон васвасаси айланиб юриши — бор гап.

Аммо... Шунақанги эркаклар борки, қирқта урғочи шайтонни болалатиб ташлайди. Шунақанги аёллар борки, қирқта эркак шайтонни алимент тўлайдиган қилиб кўяди...

Ҳамма айбни шайтон шўрликка тўнкайверманг!

АЁЛ ҚАЛБИ

Аёл қалби тескари магнитта ўхшайди: яқинлашсанг — узоқлашади, узоқлашсанг — яқинлашади.

ҲУШЁР БЎЛИНГ

Аёл сизни жуда қаттиқ севса, ҳушёр бўлинг. Оташин муҳаббат — рашкка, рашк — шубҳага, шубҳа — худбинликка, худбинлик — душманликка айланиши мумкин.

ГҶДАК ИСИ

Аёл гўдак исини биринчи фарзанди туғилганидаёқ ҳис этади. Эркак эса гўдак иси нималигини неварали бўлганидан кейин англайди!... Биз — эркаклар доим кечикиб юрамиз...

ОТАЛАР ВА БОЛАЛАР

У оддий одам эди. Ҳаммолчилик қиларди. Тўрт қиз, уч ўғилни оёққа турғазди. Ўғилларини уйлантирди. Қизларини чиқарди. Ҳаммасини уйли-жойли қилди.

Кўз юмаётганида «ҳаммаларингдан мингдан-минг розиман», деди...

Қарашса, қафанлиги йўқ экан...

ГУМРОҶ БАНДАЛАР

Одамларга ҳайронсан. Ота-онаси тириклигида икки оғиз ширин сўзни текинга айтмайди-да, улар ўлганидан кейин минг-минг пул сарфлаб, ўша сўзларни қабртошга ёздириб қўяди...

КУЛГИ ВА ЙИГИ

Кулишни билмайдиган одам — бахтсиз одам. Йиғлашни билмайдиган одам эса икки ҳисса бахтсиз!

АСЛ АЙНИМАС

Сопол товоғинг синса, дод сол: кесакка айланади. Тилла идишинг синса, парво қилма: баҳоси тушмайди!

ЮК КЎТАРГАН...

«Юк кўтарган одам юзага чиқади», дейдилар... Чиқади. Албатта чиқади! Фақат юк кўтарганни кўтариб юборадиган Қўл бўлса бас!

БАХТЛИ ВА БАХТСИЗ

Бахтли одам худбин бўлади: бахтсизларга ачинмайди. Бахтсиз одам ҳам худбин бўлади: бахтлиларга ғайирлиги келади.

ДАЪВО

Донолик билан нодонлик шу қадар яқинки, одам доноликни қанча кўп даъво қилса, шунча нодон бўлади!

«БИЛИМДОН»

«Аёл қавмини ипидан игнасиғача биламан», дейсизми? О-о-о, сиз даҳо экансиз!

Айтингчи, шарқдан секундига беш-етти метр

тезликда эсаётган шамол ўн дақиқадан кейин шимолга буриладими, жанубгами? Ярим соатдан кейин изғиринга айланадими, бўронгами?..

БЕЛГИ

Мақтанчоқлик қариликнинг биринчи белгисидир.

ХУДОНИНГ ҚУДРАТИ

Табиат шунақанги қудратлики, хоҳласа, гулшаннинг қоқ ўртасида сассиқ алаф ўстиради. Хоҳласа, ботқоқнинг қоқ ўртасида нилуфарни гуллатиб кўяди...

ЛАЙЛАК

Она ёш эди. Она навжувон эди. Бола гўр эди, бола гўдак эди... Кунларнинг бирида она-бола қишлоққа — узоқ қариндошлариникига борадиган бўлишди. Она қаддини фоз тутиб, тез-тез юриб борар, бола эса аланг-жаламг қилиб атрофдаги манзараларни томоша қилар эди. Қишлоқ гузарида ярмини яшин учириб кетган баҳайбат чинор бор экан. Бола дарахтни кўриб анграйиб қолди: чинорнинг тарвақайлаб ўсган шохида супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуги узун бир қуш турар эди.

Бола мўъжиза кўргандек таққа тўхтаб қолди.
— Анави нима, ойи? — деди ўша томондан кўз узмай.

— Лайлак, ўғлим, лайлак! — она ўғлининг бошини силаб кўйди. — Юра қол, жоним.

Бола ҳеч қачон бунақа қушни кўрмаган эди. Қуш негадир бир оёқлаб турарди. У яна тўхтаб қолди.

— Нима у, ойи? — деди тагин чинор учига кўз тикиб.

— Лайлак, ўғлим, лайлак.

— Нимага бир оёқда турибди?

Она кулди:

— Бир оёғи чарчагандир-да. Юра қол, жоним.

Бола ҳеч қачон бунақа қушни кўрмаган эди. Қуш негадир бўйнини чўзиб тумшугини осмонга қаратиб силкитар, шунда «тарак-тарак» деган овоз эшитиларди.

Бола тагин тўхтаб қолди.

— Нима ўзи у, ойи?

Унинг кўзларида қувонч бор эди. Ҳайрат бор эди. Она шошиб турарди. Мингта юмуши бор. Ҳали шаҳарга қайтиши керак.

— Лайлак дедим-ку, жиннивой, — деб оҳиста эгилиб, ўғлининг юзидан ўпди. — Сенга салом беряпти-да.

Она ёш эди. Она навжувон эди.

...Орадан ўттиз беш йил ўтди. Бола йигит

бўлди. Она кексайиб қолди. Оёғидан мадор, кўзидан нур кетди.

Кунлардан бирида она-бола иттифоқо яна ўша қишлоққа бориб қолдилар. Йигит қаддини роз тутиб тез-тез юриб борар, она эса толиққан оёқларини, оғир-оғир кўтариб босганча ҳар-силлаб келарди. Гузардаги ярмини яшин учириб кетган чинор ҳали ҳам бор экан. Буни қарангки, чинорнинг тәрвақайлаб ўсган шохиди ҳамон супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуғи узун лайлак турарди. Йигит лайлакка бир қараб қўйдию қадамини тезлатди.

Орқада келаётган она нурсизланиб қолган кўзларини чинорга, чинор шохиди қорайиб турган уяга тикди. Шохда осилиб турган нарса кўзига галати кўринди.

— Анави нима, ўғлим? — деди тўхтаб.

— Лайлак, ойи, лайлак!

Она яхши эшитмади. Уч-тўрт қадам юриб яна тўхтаб қолди. Саватдек нарса ичида бир нима оқариб кўриняпти. Қизиқ...

— Нима, ўғлим? — деди кўзларини пирпира-тиб. Ўғил таққа тўхтади. Раши келди. Ўзи шошиб турибди: мингта иши бор! Одам қариганидан кейин эзма бўлиб қоларкан-да!

— Лайлак! — деди жеркиб. — Лайлак деяпман-ку, кармисиз!

Шундай деди-ю, жаҳл билан тез-тез юриб

кетди. Начора, йигит ёш, йигит навқирон. Унинг юмуши кўп. Ҳали шаҳарга қайтиши керак... Унинг гўр, гўдак болалари бор...

ТАРИХ «ХАТОСИ»

Тўққизинчи аср. Муҳаммад ал-Хоразмий алгебра фанига асос солди.

Ўнинчи аср. Абу Наср Форобий Аристотелнинг «Метафизика» асарига энг мукаммал шарҳ ёзиб, «иккинчи устоз» унвонини олди.

Ўн биринчи аср. Абу Райҳон Беруний Ер билан Ой ўртасидаги масофани ўлчади. Ибн Сино медицина Қомуси — «Тиб қонунлари»ни яратди.

Ўн тўртинчи аср. Соҳибқирон Амир Темур Евроосиёнинг ярмини тасарруфга олди. Аҳли илм бошини силаб, ўлмас обидалар яратди.

Ўн бешинчи аср. Улуғбек 1019 юлдузнинг ҳаракат жадвалини тузди. Алишер Навоий ўлмас «Хамса»сини ёзди.

Ўн олтинчи аср. «Бобурнома» оламга тарқалди.

Ўн еттинчи аср. Шоҳ-Жаҳон дунёдаги етти мўъжизанинг бири — «Тожмаҳал»ни бунёд этди.

Йигирманчи аср. Ўзбек-совет олимлари мисли кўрилмаган «ихтиро» қилдилар: тарих

«хато»сини тузатиб, ўтмишда биз ёпчасига «саводсиз» бўлганимизни исботлаб бердилар...

УМР

Танишдилар...

Севишдилар...

Турмуш қурдилар...

Фарзанд кўрдилар...

Тўнғичи нимжонроқ эди. Касал бўлиб, кўп куйдирди...

Ўртанчаси ўйинқароқ эди... Қамалиб чиқди...

Кенжаси қиз эди... Эркароқ ўсди. Турмуши бузилди...

Бир куни эркак кечаси уйғониб кетди. Узоқ ўй ўйлаб ётди. Қараса, аёли ҳам уйғоқ экан.

— Онаси, — деди. — Дунёга келиб нима кўрдик ўзи?

— Билмасам, — деди аёли хўрсиниб...

...Боботоққа борганимда қуриб қолган иккита дарахтни кўргандим. Иккаласи бир-бирига суяни-и-иб турарди...

КУЧСИЗНИКИ — КУЧЛИ

Кучли одамнинг ғазабидан қўрқманг. Ожизникидан қўрқинг! Кучли тўкса, ўз ғазабини тўкади. Ожиз эса ўз ғазаби билан бирга ўзгалардан кўрган ситамини ҳам қўшиб сочади...

ТАРНОВ

Эрта баҳор эди. Ҳордиқ куни эди. Кеч турдим. Ҳовлига тушсам, ҳавонинг авзойи бузуқ. Ювиниб чиқиб қарасам, тунука том пешадаги тарнов бир томонга қийшайиб ётибди. Қишда ёққан қор залворидан қийшайиб қолган шекилли... Қаттиқроқ шамол бўлса, тушиб кетадиган...

Йўлақда ётган нарвонни кўтариб келиб томга тирагунча тинкам қуриди, зах тортиб, зилдек бўп кетибди.

Нарвон зинасига оёқ қўйишим билан айвондан онам тушиб келди.

— Нима қилмоқчисан? — деди кўзимга термулиб.

— Ҳозир, — дедим бепарво қўл силтаб. — Тарнов қийшайиб қолти.

— Шошма, болам, аввал чойингни ичиб ол...

— Ҳозир тушаман.

Шундай дедиму нарвонга тирмашдим. Томга чиқишим билан пастдан онамнинг хавотирли хитоби эшитилди:

— Эҳтиёт бўл, том лабига борма!

— Уйга кирсангиз-чи! — дедим оғриниб.

Тунука томни тарақ-туруқ босиб, қийшайган тарнов олдига келдим. Увалло уринаман, тарнов лаънати ўнганса қани! Занглаб кетганми, бўёғи ёпишиб қолганми...

Аксига олиб, ёмғир шивалай бошлади. Авва-

лига томчилаб турди-да, кейин шиддат билан ёғиб кетди. Том лабида ўтирганча, тарновни қўшқўлаб суришга уриндим. Қилт этмайди!

Пастдан яна онамнинг овози келди:

— Менга қара, болам.

Нарвон олдига қайтиб келдим.

— Нима дейсиз?

— Жон болам, мана буни кийиб олгин...

Қарасам, онам бир қўли билан нарвонни чаңгалаганча, иккинчи қўлида тўн ушлаб турибди. Юпқа рўмоли, нимчаси ҳўл бўлиб кетган...

Хунобим ошди.

— Ҳозир тушаман, дедим-ку! Мен ёш боламанми?

— Шамоллаб қоласан!

— Оббо! Сиз уйга кираверинг! Ҳозир тушаман.

Шундай деб, тағин тарнов олдига қайтдим. Жаҳл билан тарновни муштлай бошладим.

Бир маҳал пастдан яна овоз келди:

— Ада! Адажон!

— Ҳа! — дедим баттар хуноб бўлиб.

— Варрагим йиртилди!

Қарасам, етти яшар ўғлим ҳовли ўртасида турибди. Оёғи остида йиртилиб, қамишлари қовургадек туртиб чиққан варрак лойга қоришиб ётибди. Ўзи кўйлакчан. Бошланг. Ёмғир остида дийдираб турибди.

— Уйга кир, Фарруҳ! — дедим бақириб. —
Уйга кир, шамоллаб қоласан!

Қулоқ солса қани! Гоҳ варрагига, гоҳ менга қарайди. Капалагим учиб кетди! Томда сирғалиб-сирғалиб, нарвон томон югурдим.

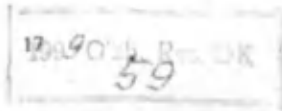
Уч-тўрт пиллапоя тушиб қарасам, онам ҳамон нарвон оёғини чангаллаб турибди. Рўмоли жиққа хўл бўлиб, сочларига ёпишиб қолган... Бир қўли нарвон оёғида. Бир қўлида тўн...

ИНСОН

Инсон шу қадар буюкки, унинг фазилатларини ўлчаш — дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисига эмаклаб чиқиш заҳмати билан тенг. Инсон шу қадар тубанки, унинг илатларини ўлчаш — дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисидан эмаклаб тупиш заҳмати билан тенг.

«ОТЧОПАР»ДА

«Отчопар» бозорида эски дўстимни учратиб қолдим. Математик... Олим... Сигарет сотиб ўтирган экан... Мени кўриб кўзини яширди. Мен ҳам бурилиб кетдим... Иккаламиз бир-биримиздан нега уялганимизни билмайман. Негадир... йиғлагим келди...

ФАРИШТАЛАР

Хонадонингизда кекса одам борми? Бахтли экансиз! Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, шуларни зиёрат қилинг: ҳаёт абадий эмаслигини ўйлаб, таскан топасиз.

Хонадонингизда гўдак борми? Сиз ҳам бахтли экансиз... Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, гўдакни бағрингизга босинг: ҳаёт абадий эканини ўйлаб, таскин топасиз...

ЭНГ ОЛИЙ ТУЙҒУ

Энг тоза туйғу нима?

Биринчи маошингизни келтириб бериб, отангизнинг дуосини олганингизми?

Биринчи марта совға кўтариб келганингизда онангизнинг кўзида қалқиган ёшми?

Биринчи бўсамми?

Тўй кечасидаги ҳаяжонларми?

Ногаҳон кўз юмган онангизнинг қабрини силаб йиғлаганингизми?

Тўнғич фарзандингизни илк бор мактабга етаклаб борганингизми?

Ҳаммаси... ҳаммаси покиза туйғулар... Аммо...

Бола эмизиб ўтирган аёлга зимдан разм солинг... Гўдагига термулиб бола эмизаётган онангизнинг кўзларига синчикла-а-а-б тикилинг...

Энг олий туйғу нималигини шунда кўрасиз!

РОСТ ВА ЁЛҒОН

Ҳақиқатдан кўрққан одам ёлғоннинг панасига беркинади.

ХОМ СУТ ЭМГАН

Одам учта нарсанинг қадрини доим кечикиб билади. Ёшлик. Соғлик. Тинчлик.

ГУНОҲИ-АЗИМ

Дўстни хўрлаш — гуноҳ. Умр йўлдошини хўрлаш — юз ҳисса гуноҳ. Ота-онани хўрлаш — минг ҳисса гуноҳ. Гўдакни хўрлаш — чексиз гуноҳ...

ҚИСМАТ

Инсон ҳаёти шатранж тахтасидаги пиёда-нинг юришига ўхшайди. Гоҳ оқ катакдан ўтади, гоҳ қора катакдан... Фарқи шуки, бировнинг қисматида оқ катаклар кўпроқ бўлади, бировникида — қора катаклар...

ОҒТОБ

Яхшиямки Худо офтобни бағрикенг қилиб яратган. Бўлмаса ер юзидаги одамларнинг иллатларини ҳар куни кўравериб, алақачон сўниб қолган бўлармиди...

ОРОЛ ВА ҚИТЪА

Инсоният орол эмас, қитъа бўлиб яшашни ўрганса, кўп балоларнинг олди олинган бўларди.

БАҲО

Одам боласи электр сими эмаски, бирини мусбат, бирини манфий десанг...

ҲАЁТ ФАЛСАФАСИ

Мункиллаб қолган аммам бўларди. Ўта худо-жўй кампир эди. Болалигимда олдига ўтказиб қўйиб, бир гапни кўп айтарди.

— У қулоқ, бу қулоғинг билан эшитиб ол, болам. Одамнинг у елкасида ҳам, бу елкасида ҳам биттадан фаришта ўтиради. Ўнг елкангдаги фаришта умр бўйи қилган савоб ишларингни, чап елкангдагиси гуноҳларингни ҳисоблаб боради. У дунёга борганинда ҳисоб-китоб қилиб кўришади. Савобинг ортиқ бўлса, жаннатга, гуноҳинг ортиқ бўлса, дўзахга тушасан...

Саводсиз кампирнинг содда фалсафасида қанчалик чуқур маъно борлигини энди тушун-япман.

МУЪТАБАР ЗОТ

Аёл кишига аввало Она деб қарасак, ҳаммаси жой-жойига тушади.

ТОШ ВА ҚУМ

Тошни майдалаб, қумга айлантириш учун бир дақиқа кифоя. Аммо қумнинг тошга айланиши учун минг йил камлик қилади. Дўстлик ҳам шунга ўхшайди.

БОШ АЙБДОР

Турмуш синовларига биз — катталар дош беролмасак, болада нима гуноҳ? Нега бизнинг айбимиз учун гўдаклар етим қолиб, азият чекиши керак?

ДОНИШМАНД

Нар лочин емиш топиб келаркан. Мода лочин ўлжани полапонларига бўлашиб бераркан. Бирон фалокат бўлиб, мода лочин ўлиб қолса, нар лочин ҳар қанча емиш топиб келтирмасин, барибир, полапонлар очидан нобуд бўлар экан. Негаки, нар лочин ўлжани болаларига бурдалаб беришни эплотмас экан...

Табиат нақадар бешафқат, табиат нақадар доно!

ТҰЛА ВА ЧАЛА

Ярим ҳақиқат чин билан ёлғоннинг ўртасида туради, деган одам янглишади. Ярим ҳақиқат ҳамиша чиндан кўра ёлғонга яқинроқ туради.

ЗУЛМ

Одамларни кўрқиб яшашга мажбур қиладиган жамият — энг омонат жамиятдир.

МУНОФИҚ

Онасини беҳурмат қилган одам қушни кампирни яхши кўраман деса, ишонмайман. Ўз халқининг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қилмаган одам бошқа халқларнинг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қиламан, деса ишонмайман.

«ЎЗБЕК ИШИ»

Осмон барабар план бердилар.

- Бажарасан! — дедилар.
- Бажаролмайман, — деди.
- Бажарасан!! — дедилар.
- Бажармайман!! — деди.

— Қамаласан!!! — дедилар.

Бажарди... Бола-чақаси кўп эди...

Орден бердилар... Планни ошириб бажаргани учун...

Кейин... қамадилар... Қўшиб ёзгани учун...
Бола-чақаси кўп эди...

НИГИЛИСТ

Миллатчилик жуда хавфли иллат. Миллий нигилизм эса ундан ҳам хатарли. Миллатчи кўшнисини ёмон кўради. Миллий нигилист эса ўзини ҳам ёмон кўради!

ОНА ТИЛИ

Қанча кўп тилни билсангиз, шунча яхши. Бироқ одам она тилида тафаккур қилади, она тилида туш кўради, она тилида йирғайди... Ўлим оладан онасини она тилида йўқлайди...

ЎЖАР

Ҳақиқатни майиб қилиш мумкин, аммо ўлдириб бўлмайди!

ОЗЧИЛИК ВА КЎПЧИЛИК

«Озчилик кўпчиликка бўйсунди!» Ёқимли шиор! Оммабоп шиор!

Ғафат... Худо ҳаққи, бир нарсани ҳеч тушунолмайман: дунёда донолардан кўра нодонлар, истеъдоддилардан кўра иқтидорсизлар ҳаминша кўпроқ бўлган. Демак... Узр... уёғига ақлим етмай қолди...

АФСОНА

Қадимий туркий афсона бор. Эмишки, Оллоҳ Арши аълодан Ерга тушибди. Қараса, кимсасиз оролда бир тола тук ётган эмиш. «Майли, — дебди карами кенг Худо. — Шунга ҳам жон ато эта қолай». Ўша заҳоти жонсиз тук Одам қиёфасига кирибди. Одам бундай қараса, Оллоҳнинг қудрати беқиёс эмиш: хоҳласа жонлини бежон қилади, хоҳласа бежонга жон ато этади. Одам ўйлаб қопти. Нега Худо хоҳлаган ишини қилишга қодир у мен қилолмайман? Нима кам ундан?!

... Шундай қилиб, Одамнинг кўнглида ҳасад деган қора ният пайдо бўлибди.

Оллоҳнинг қаҳри келиб, фармон қилибди:

«Одамзот менгаки ҳасад қилдими, бир-бирига омонлик бермайди. Ҳасадгўй дўзахга кунда бўлсин!»

Ўша-ўша дўзах ланғиллаб ёнармиш.

НИСБИЙЛИК

Олам шу қадар кенги, хаёлан ҳам қамраб ололмайсан.

Олам шу қадар торки, олган нафасинг аксадо беради...

«ЯХШИГА КУН ЙЎҚ...»

Халқимиз: «Яхшига кун йўқ, ёмонга ўлим», дейди. Ҳақ гап! Ёмонлар яхшиларни ўлдириб, уларнинг умрини ҳам ўзиникига қўшиб олади. Шунинг учун узоқ яшайди.

ТЎРТ ТОИФА

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган дўст — шунчаки дўст.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида койиб бўладиган дўст — дўст эмас.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида хиёнат қиладиган «дўст» — душман.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қувмайдиган, бошингга булут келганида изингдан қолмайдиган дўст — ҳақиқий дўст.

ОЛИЙ ЖАЗО

Африка қабилаларидан бирида жиноят қилган одамни сазойи қилиш, қамаб қўйиш, қатл этиш деган гаплар йўқ экан. Танхо ўзини қабиладан ҳайдаб юборишаркан, холос...

Аслида одам учун ёлғизлик энг олий жазодир!

ТУШ

Бошимга ташвиш тушса, бир нарсадан қаттиқ сиқилсам, онам тушимга киради. Қувончли дамларда эса, хоҳласам ҳам на онамни, на отамни тушимда кўроламан... Қизиқ...

ҲАЛОЛ ВА ҲАРОМ

Баъзилар «ҳалол ва ҳаром» деганда «еб-ичиш мумкин бўлган ва еб-ичиш мумкин бўлмаган» нарсани англайдилар... Юзаки тушунча! Аслида бу — «қилиш мумкин бўлган ва қилиш мумкин бўлмаган» амаллар дегани ҳамдир...

Биласиз: нон энг табаррук неъмат. Бироқ нопок йўл билан топилган нон ҳам ҳаром! «Нонингни ҳалоллаб е», деган гап бежиз айтилмаган.

ОДАТ

Ишдан нега кеч келганингизни суриштирса,
хайрон бўлманг.

Бўйинбоғингизни ечишга кўмаклашиш ба-
ҳонасида ёқангизни ҳидлаб кўрса, хайрон бўл-
манг.

Мажлисда нима масала кўрилганини сўраса,
хайрон бўлманг.

Мажлисда неча киши қатнашганини сўраса,
хайрон бўлманг.

Кимнинг ёнида ўтирганингизни сўраса, хай-
рон бўлманг.

Телефонингизнинг ранги қанақалигини сў-
раса, хайрон бўлманг.

Неча киши қўнғироқ қилганини сўраса, хай-
рон бўлманг.

Қаерда тушлик қилганингизни сўраса, хай-
рон бўлманг.

Буфет нечанчи қаватдалигини сўраса, хай-
рон бўлманг.

Нима овқат еганингизни сўраса, хайрон бўл-
манг.

Буфетчининг ёши нечадалигини сўраса, хай-
рон бўлманг.

Сизга чойни қайси қўли билан узатганини
сўраса, хайрон бўлманг!

Борингки, офтоб қайси томондан чиққанини
сўрасаям хайрон бўлманг.

Қизиқувчанлик — аёлнинг табиий одати!

КУЧ ВА АДОЛАТ

Адолат Кучга бўйсунган юрт — вайрон юрт.
Куч Адолатга бўйсунган юрт — бўстон юрт.

ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК

Ўз фурсатида қилинмаган яхшилик — ёмон-
ликка йўл очиши мумкин.

КЕТМАС БОЙЛИК

Менда бир сўм бор. Сизда ҳам бир сўм бор...
Мен сизга ўзимнинг пулимни бердим.
Сиз ҳам менга ўзингизнинг пулингизни бер-
дингиз...

Ҳеч нима ўзгармади. Сизда ҳам бир сўм қо-
ди, менда ҳам...

...Менда янги бир фикр бор. Сизда ҳам янги
фикр бор...

Мен сизга янги фикримни айтдим. Сиз ҳам
менга янги фикрингизни айтдингиз...

Сизда ҳам иккита фикр пайдо бўлди, менда
ҳам...

Эсли одам пул алмашмайди. Фикр алмашади!

СЕВГИ

Аввалига бир-бирларини танимас эдилар.
Уларни Севги деган ғаройиб куч топишгирди.

Улар ана шу куч сеҳрига мафтун бўлиб қолдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Унга Ҳижрон деган аланга эргашиб келди. Улар ана шу аланга оташида баравар куя бошладилар.

Ниҳоят, Ҳижрон алангаси сўнди-ю, Севги Висол деган энтиктирувчи туйғуни етаклаб келди. Энди улар бахтиёр эдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Энди у Синов деган тўсиқни етаклаб келди. Агар улар Севгининг қўлидан маҳкам тутишганида бу тўсиқдан ўтишлари мушкул эмасди. Аммо ундай бўлмади. Улар Синов олдида чекиндилар.

Ўртада Шубҳа, Рашк деган шарпалар ўрмалаб қолди. Шунда улар ўзларини топиштирган Севгига илк бор таъна тоши отдилар.

Севги шунда ҳам уларни кечирди. Сабот, Меҳр деган кучларга ошно қилишга уринди. Аммо улар Саботни ҳам, Меҳрни ҳам унутдилар. Ўзларини топиштирган Севги деган «ёвуз куч»га лаънат айтдилар!

Шунда... Уларнинг қисматига Хиёнат кириб келди! Улар Севгини айблай-айблай, охири... ажрашдилар...

Қисмат чорраҳсида эса учта бегуноҳ гўдак чирқиллаб қолди. Беш яшар ўрил, уч яшар қизалоқ ва... етим қолган Севги...

БУРЧ

Ҳатто булбул ҳам бола очганидан кейин сайрашни бас қилиб, полапонларига емиш ташийди.

МУШУК

Ўзи итдан қочиб, дарахтга чиқиб олади-да, тагин қушларга дағдаға қилади... Қўрқоқ шаллақи бўлади!

ОЛИМ ВА ШОИР

Ҳеч нимага ҳайрон қолмайдиган одамдан Олим чиқади.

Ҳамма нарсага ҳайратланадиган одамдан Шоир чиқади!

БОЗОР ИҚТИСОДИ

Кеча колхозда кетмон чопиб, бири икки бўлмаган деҳқон бутун ер олиб, бола-чақаси билан гуллагиб қўйсаю, қаддини кериб юрса, қувонаман.

Омадини берсин! Бу — бозор иқтисоди!

Кеча заводдан олган маошини қай бирига етказишни билмай ранги сарғайиб юрган инженер бутун қўшма корхона очсаю, нест-нобуд бўлиб ётган мевалардан шарбат олиб бойиб кетса, яна қувонаман.

Қандини урсин! Бу — бозор иқтисоди!

Кеча каталакдек хонага тиқилиб, «эскилик сарқити» — бешик ва сандиқ ясагани учун на-лугчидан балага қолиб юрган хунарманд бутун каттакон цех очсаю, роҳатини кўрса, тагин бир бор қувонаман.

Барака топсин! Бу — бозор иқтисоди!

Кеча алифни калтак деёлмай ўқитувчисидан дакки эшитган ва охир-оқибат «худосизлар жа-мияти»да қўним топган нотавон бола бутун «бизнемен» бўлсаю, хусусий самолёт сотиб олса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча буюк ихтиролар қилган олимнинг ис-теъдодли шогирди бутун илми ташлаб, тадбир-корга айлансаю, папкасига «делавой шартнома» солиб, зипиллаб юрса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча юрак қони билан дoston ёзган шоир бутун ўша дostonига қалам ҳақи олсаю, пули машинка ҳақига етмаса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча унвон олиш учун югура-югура бетоб бўлиб қолган чаласавод «ҳофиз» бутун «отарма-отар» юрсаю, «Ягуар» машинасида катайса қил-са, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча битта ростта мингта ёлгон қўшмаса куни ўтмаган эшак бозорининг даллоли бутун «замо-навий брокер»га айлансаю, уч қаватли «дача» солса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Аммо кеча алифни калтак деёлмаган атеист бугун минг кишини тўплаб «амри-маъруф» қилсаю, унга дашном берган ўқитувчиси чой ташиб юрса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Ўша ўқитувчи эртасига мактабни ташласаю, «Ипподром»га чиқиб сигарет сотса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Кеча буюк ихтиролар қилган олим, бугун энг яхши шогирдидан айрилгани учун маъюсланиб бекатда турсаю, «контракт» билан ўқишга кирган биринчи курс талабаси «иномарка»сида унга лой сачратиб ўтса, ҳайратланмай иложим йўқ.

Олим шу аҳволда трамвайга чиқишдан ийманиб, уйига пиёда кетса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Кеча эшак бозорида даллолик қилган «замонавий брокер» бугун уч қаватли дачасини «ювсаю», чаласавод «ҳофиз» бир соат «ҳанграгани» учун бошидан даста-даста «кўки»дан сочсалар...

Давранинг бир бурчида ўтирган шоир юрак қони билан ёзган газаллари тупроққа қоришганидан кўнгли ўксиб издиҳомдан бош эгиб чиқиб кетса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Ўша давранинг яна бир бурчида худди шу «ҳофиз»ни бир тийин тамасиз даволаган дўхтир ҳам ўтирган бўлсаю, «отарчи» унга кўзи тушиб, «ия, сизам шу ердасиз, дўхтир?» деб пичинг қилса...

Дўхтир эса, «эртадан бошлаб ўликдан кафан-
лик тилаганим бўлсин!» деб қасам ичса...

Ҳайратланмай иложим йўқ!

Бунақа бозорга ўт тушиб, алангаси осмонга
чиқсин!!!

АЁЛ ЗАКОВАТИ (Афсонавий ҳақиқат)

Амир Умархон — Қўқон хони бўлган. Бетак-
рор шоир бўлган.

Нодирабегим — Умархоннинг жуфти ҳалоли,
малика бўлган. Бетакрор шоира бўлган. Хон са-
ройида мунтазам ташкил этилган мушоираларда
мана-ман деган шоирларни «бир чўқишда» қо-
чириб юборган.

...Буни қаранг-ки, шоҳ хонадонида ҳам эр-
хотин ўртасида «ғиди-биди»лар бўларкан-да!

Куллардан бирида Умархон билан Нодирабе-
гим арзимаган масалада гап талашиб қолибди-
лар. Аслида-ку Нодирабегим ҳақ экан. Аммо
Умархон — барибир хон-да!

— Маликам, — дебди жаҳл отига миниб. —
Сизга рухсат! Салтанат хазинасидан ўзингиз
учун энг қимматли нарсани олинг-да, юртингиз-
га жўнанг!

Базми-жамшид давом этибди. Умархон толи-
қиб, мудроққа кетибди...

Бир маҳал кўзини очса, қўш отли фойтонда

кетаётганмиш. Бийдек дала... Ҳаммаёқ зулмат... Осмонда юлдузлар... Навкарлар отининг туёри гурсиллайди... Қараса, ёнида Нодирабегим ўтирганмиш...

— Бу не синоат? — дебди хон ҳайрон бўлиб.
— Қаёққа кетяпмиз?

— Андижонга! — дебди Нодирабегим кулимсираб. — Ўзингиз юртингизга жўнанг, деб амр этдингиз.

Хон, шу кунни бўлган ҳангомани эслаб, яна аччиқланибди.

— Мен сизни Анжон боринг, деб эдим! Анжонга мен ҳам бораман, деган эмасмен!

— Тўғри, олампаҳо! — дебди Нодирабегим. — Сиз мени Анжон юборишни ҳукм этдингиз. Аммо салтанат хазинасидан ўзинг учун энг қимматли нарсани олиб кет, дедингиз. Ҳукмингиз вожиб! Салтанат хазинасида мен учун энг бебаҳо бойлик — Сиз бўласиз! Мен ўша хазинани ўзим билан олиб кетишга жазм этдим!

...Карвон дарҳол ортга қайтибди.

Ўша-ўша жаннатмакон Амир Умархон саройида осойишталик ҳукм сурган, дейишади.

ПАХТАКОР

Кўнгли — пахтасидек оплоқ. Феъли — пахтасидек юмшоқ. Меҳри — пахтасидек қайноқ... Фақат битта айби бор: «пахта кўйиш»ни билмайди!

КАПАЛАК ВА ТОШБАҚА

Тошбақа гулдан-гулга қўниб юрган капалак-ни кўриб ваши келди.

«Бир кунлик умрига учишини қара!»

Капалак тошбақани кўриб кулди.

«Юз йиллик умрига судралиб юришини қара!»

КЎНГИЛ

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Бойликка... Амалга... Шон-шухратга... Худонинг ўзи кечирсин-ку, ҳатто... ҳаётга ҳам... Қариб-чуриганида «омонатингни ола қол, яратган Эгам», дейдиганлар, чин дилдан гапиради...

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Фақат бир нарсага — Меҳрга тўймайди. Бу масалада шоҳу-гадо баробар.

Ҳолбуки, дунёда бундан арзон нарса йўқ. Бир овиз ширин Сўз, бир чимдим Меҳр кимни ўлдирибди! Биз эса шуни ҳам бир-биримиздан аямиз...

ШАРҚ ФОЖИАСИ

Шарқ аёли бир қадар забун бўлган.

Ғарб аёли бир қадар эркин бўлган.

Шарқ подшосининг ҳарами бўлган. Харамда расман тан олинган канизаклар бўлган. Хоҳласа ўнта, хоҳласа қирқта...

Ғарб қиролининг ҳарами бўлмаган. Аммо унинг расман тан олинган жазманлари — фавориткалар бўлган. Хоҳласа ўнта, хоҳласа қирқта...

Шарқда тўрт никоҳга руҳсат берилган.

Ғарбда битта никоҳ тан олинган.

Шарқда тўрт хотиннинг ҳар бири ўз боласини тахтга даъвогар қилиб тарбиялаган.

Ғарбда ўнлаб фавориткаларнинг биронтаси боласини тахтга даъвогар дейишга ҳаққи бўлмаган.

Шарқда не-не салтанатлар ўғай ака-укалар ўртасида хомталаш бўлиб, парчаланиб кетган.

Ғарбда бу муаммо бўлмаган...

Хулоса: Ғарб қироли бир қадар доно, аёллар эса бир қадар эркин ва... анчайин содда бўлган. Шарқ подшоси бир қадар содда, аёллар эса бир қадар забун ва... анчайин маккор бўлган!

Шарқнинг энг катта фожиаси — расман қонунлаштириб қўйилган кўп хотинлилик!

ҚОИДА

Балиқ бошидан сасийди. Аммо уни думидан тозалайдилар...

ЧАРХПАЛАК

Мактабимиз биқинида ариқ оқарди. Ариқда чархпалак бор эди. Катта танаффусда чархпа-

лакни томоша қилишни яхши кўрардим... Ёроч гардиши кўҳна, темир пақирчалари занглаб кетган. Парракларига кўкимтир сув ўтлари ёпишган... Биров ёлғондан туртиб юборса, ростдан қулаб кетадигандек... Чархпалак нолали гийқиллаб айланади. Кафтада сув кўтариб, юқорига олиб чиқади... Тепага чиқиб олган сув ортига қайтмайди... Чархпалак ҳам бунга ранжимади. Янгидан-янги сув томчиларини юқорига кўтариб бераверади... Нолали гийқиллайди...

Орадан кўп йиллар ўтиб, ўша чархпалак тушларимга кирадиган бўлди. Нега шундай бўлганини узоқ ўйладим...

Сўнг... бир ҳақиқатни англадим. Мен чархпалакни эмас, устозларимни кўмсар эканман.

Сув — сув эмас, мен эканман! Чархпалак — чархпалак эмас, ўқитувчиларим экан!

Мени — бир томчи сувни катта ҳаёт йўлига олиб чиқиб қўйган устозларим — чархпалак заҳматини оқлай олдиммикан?.. Билмадим.

...Кўҳна чархпалак ҳамон тушларимга киради...

БОЗОР ВА МОЗОР

Бозорда ҳаёт қайнайди... Мозор эса марҳумлар макони...

Бозорда шоҳ — шоҳ, гадо — гадо. Мозорда эса шоҳу-гадо баробар...

Бозорда куну-зун шовқин тинмайди. Мозор эса сукунат маскани...

Бозор билан Мозор бир-биридан нақадар узоқ...

Лекин...

Ақли расо одам ҳеч қачон Бозорни бузмайди, Ақли расо одам ҳеч қачон Мозорни ҳам бузмайди...

Ақли расо одам қай юртта бормасин, бозорни айланади. Ақли расо одам қай юртта бормасин, Мозорни ҳам айланади, Бозорга кириб, ўша юртнинг моддий бойлигини кўради. Мозорга кириб, маънавий бойлигига баҳо беради...

Бозор билан Мозор бир-бирдан нақадар узоқ. Бозор билан Мозор бир-бирига нақадар яқин!

БАЙРАМ ЧЕЧАКЛАРИ

Бугун байрам. Кўчалар гавжум. Шўх-шўх куйлар янграйди. Гурас-гурас одамлар ўтади. Ўйин-кулги, шодон шовқин баҳор осмонини титратади.

Шундоққина йўлка чеккасида ўтириб олган болакай овози борича ҳайқиради:

— Гул! Кеп қолинглар, гул! Атиргул. Байрам гуллари!

Унинг олдидаги бир сават гул қуёш парчасидек товланади.

Гуллар ҳар хил: оқ, қизил, пушти...

Одамлар келиб гул олишади.

Нарирокда тўнкарилган эски пақир устида ўтириб, редиска сотаётган хотин ора-чора болага танбеҳ бериб кўяди:

— Издачисини бердингми, Аъзам? Пулингга эҳтиёт бўл!

Болакай ҳамон ҳайқиради:

— Келинлар! Гул олинглар. Гул!

...Болалик йилларимни эслайман. Тўрт ака-ука эдик. Дадам ҳаммамизни баравар кийинтира олмагани учун, байрамга биримизга янги дўппи, биримизга ботинка, яна биримизга кўйлак совға қиларди. Биз байрам келишини орзиқиб кутар, шунгача янги кийимларимизни ҳар куни бир-биримизга кўз-кўз қилар, аммо киймас эдик.

Байрам куни шаҳар тушардик. Гўё ҳамма бизнинг янги дўппимизга, кўйлагимизга ҳавас билан қараётгандек туюларди.

...Бугун байрам. Одамлар гурас-гурас ўтади. Чиройли кийинган болалар шовқин солиб югуришади.

Гулчи болакай ҳамон қичқиради:

— Гул олинглар, гул!

Бояги хотин яна танбеҳ беради:

— Пулингга қара, пулингга!

Бугун байрам. Қара, ҳаммаёқ байрам! Сен қачон байрам қиласан, болажон?! Ҳой, пул жонингни олгур хотин, айт, у қачон байрам қилади?!

МЕВАЛИ ДАРАХТ

Мевали дарахт ўзига ишонгани учун ёнидан янги ниҳол ўсиб чиқса, қувонади. Тўнка ўзига ишонмагани учун ниҳолга рашлик қилади. Бироқ у хоҳлайдими-йўқми, ниҳол ўсаверади!

ОТ МИНГАН ОДАМ

Боботоққа борганимда қизиқ воқеа бўлган. Ярим кечагача чўпонлар билан ҳангамалашдик. Тандир тановул қилдик... Мезбонлар қопқора, чайир бир йигитни кўрсатиб, мана шу Бўривой кийик боласини қўли билан тутиб олган, деганларида, тўғриси, ишонмадим. Тошкандан келган «оқбилак»ларга нима десанг лақиллайверади, деб ўйлашса керак-да. Одам кийикка ета оларканми?

Шунақа-ку, эртасига... Ҳаммамиз отлик, янаям тепароқ яйловга йўл олдик. Анча юрдик. Бир маҳал белга урадиган ўтлоқ ўртасидаги «қора уй» олдига келиб ҳамма отдан туша бошлади. Мен ҳам ўзимни ерга ташлаган эдим, чап оёғим узангига қисилиб қолди. Мен учун бу кулгили ҳолат эди. Қўлим ерда. Оёғим узанги билан от қорни орасига қисилиб қолган. Ҳарчанд уринганим билан чиқаролмайман. Кулиб юбордим.

Қарасам, отдан тушган мезбонлар турган

жойида қотиб қолибди. Ҳаммасининг кўзида даҳшат... Уттиз қадамча нарида турган Бўривой, ишонсангиз, тўрт хатлашда тешамга етиб келди. Отимнинг жиловини маҳкам чангаллади. Шу орада бошқалар ҳам келишди. Оёғимни узангидан ажратиб, турғазиб қўйишди. Йўл бўйи жимгина келган от эса, бирдан қулоқлари чимрилиб, кишнаб юборди. Бўривой жиловни қўйиб юбориши билан думини гажак қилганча, дуч келган томонга югуриб кетди.

Мен ҳамон ҳеч нимага тушунмай турардим.

— Бир ўлимдан қолдингиз, ака! — деди Бўривой ҳансираб. — Оёқ узангига қисилиб қолса, от хуркади. Хурқдими — тамом! Осилиб қолган одамни тепиб, югураверади. Одам тепки еб, тошларга урилиб, бир халта этга айланади... Яхшиям вақтида улгурдик...

Сийрак соқоли кекса чўпон эса елкамга қоқди.

— Худойга бир ёзганинг бор экан, улим! Отқа минувдан олдин эгардан тушувни ўйлаб қўюв керак...

ЭРК

Инсон табиати шу: ҳамма эркни орзу қилади. Ҳамма озодликка интилади. Шунақа-ку...

...Ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Нима учун Ер курраси ўз ўқи атрофида нуқул бир томонга

қараб айланади? Бугун бир томонга, эртага бошқа томонга айланса, нима бўларди?

Нима учун Ер ўз ўқи атрофида 24 соатда бир айланади? Бугун 24 соатда, эртага 30 соатда айланса нима бўларди?

Нима учун Замин Қуёш атрофини уч юз олтмиш беш куну, олти соатда бир марта айланиб чиқади? Бир йил уч юз олтмиш беш куну, олти соатда, иккинчи йили икки юз кунда айланса нима бўларди?

Нима учун Ер курраси ҳар йили 22 декабрда Қуёшга энг яқин масофага боради, 22 июнда Қуёшдан энг узоқ масофага кетади. Шундаям керагидан ортиқ яқин ҳам бормади, керагидан ортиқ узоқ ҳам кетмайди?

Бу қонунларни, аниқроғи, қонуниятларни ким яратган?

Оллоҳ эмасми?

Инсон эса Оллоҳнинг бандаси эмасми?

Мутлоқ эркин орзу қилиш Тангрига ҳам хуш келмайди...

ИЛК МУҲАББАТ

Илк муҳаббат баҳор осмонидаги булутга ўхшайди. Оппоқ. Покиза. Шаффоф... На қўлингиз билан тутасиз. На ортидан югуриб етасиз... Шамол уни қаёққа олиб кетишини ҳам билмайсиз...

Биринчи муҳаббат кўпинча натижасиз тугаши балки шундандир...

СИНОВ

Бир нарсани кўп кузатдим. Она овқатга ўтирган замон чақалоқ йиғлайверади. Кексалар, бунақа пайтда болани шайтон чимчилайди, дейдилар. Билмадим... Худонинг ўзи кечирсинку, менимча гап шайтонда эмас. Бу — Тангрининг она меҳрини синаш усулларида бири бўлса ажабмас...

ШАМ ЁНМАСА..

Эркак билан аёл муносабатида айбни нуқул эркакдан излаш инсофдан эмас. Шам ёнмаса, парвона яқин келмайди...

ҚИРҚ ЖОН

Хотин кишининг жони қирқта бўлади, десалар ажабланманг. Негаки у битта жонни ўзига олиб қолиб, ўттиз тўққизтасини фарзандларига беради...

СОДДА ВА БУЮК

Қадимги мусаввирлар фариштани гўдак қиёфасида тасвирлагани бежиз эмас. Бола шу қадар

содаки, биз унинг даражасига туша олмаймиз. Бола шу қадар буюкки, биз унинг даражасига етолмаймиз!

ҚЎҒИРЧОҚ

Бу одам лойдан ясалган қўғирчоққа ўхшайди. Замон сал ўзгарса, бошидан жиндай сув қуяди-да, лойини ийлаб-ийлаб, ўзини қайтадан ясаб, бошқа қиёфага кириб олади...

Қаттиқроқ ёмғир ёвса, балчиққа айланиб кетади-ёв!

АҚЛ ВА МАНСАБ

Ақл билан мансабга эришиш мумкин. Мансаб билан ақлга эришиб бўлмайди.

КОММУНИЗМ

— Жаннат билан коммунизм орасида фарқ борми?

— Бор! Жаннатдан ҳеч ким қайтиб чиқмайди. Коммунизмга ҳеч ким етиб бормайди!

ЕБ ТҮЙМАГАН — ЯЛАБ ТҮЙМАС

Қадим замонда кўзи ожиз одам бўлган экан. Албатта, кўзи ожизлик айб эмас... Хуллас ўша одам тирикчилиги танг аҳволда қолгач ўзига ўх-

шаш сўқир бир тиланчига шогирд тушибди. Га-
дойлик ҳунарининг сирини ўргатишни сўрабди.

— Бу ҳунарнинг учта қойдаси бор, — дебди
устози. — Қаерда бўлса ҳам, қанча бўлса ҳам,
кимдан бўлса ҳам олаверасан!

Орадан кўп йиллар ўтибди. Устоз тиланчи
ҳаммомнинг иссиқ хонасида мудраб ўтирса, ён-
бош томондан овоз кепти:

— Хайр қили-и-инг!

— Эсинг жойидами? — дебди устоз тилан-
чи. — Ҳаммомда ҳам садақа сўрайдими?

— Қаерда бўлса ҳам! — дебди бояги овоз.

Устоз тиланчининг аччиғи чиқибди.

— Қанақа бетамизсан, яланғоч одамда пул
нима қилсин?

— Қанча бўлса ҳам!

Устоз тиланчи шогирдини овозидан таниб
қолибди.

— Ҳой, бадбахт! Келиб-келиб ўз устозингни
шиласанми?

— Кимдан бўлса ҳам! — дебди шогирд ти-
ланчи...

Албатта, порахўр тиланчи эмас. Порахўр ав-
валига ўзини тийиб юради. «Инсоф» билан ола-
ди. Аммо бора-бора қаерда бўлса ҳам, қанча
бўлса ҳам, кимдан бўлса ҳам олишга ўрганади.
Ва... охири ҳаммомга яланғоч киради... Тагин
ким билсин... Қариб-чуругунча умргузоронлик
қиладиганлари ҳам оз эмас шекилли.

ЎРТАДАГИ ОДАМ

Ўртадаги одамга ҳавас қилманг. Ҳам болгадан зарба ейди, ҳам сандондан.

ТЕСКАРИ ҲАҚИҚАТ

Одам қанча кўп қизиқса, шунча кўп ўқийди. Қанча кўп ўқиса, шунча кўп билади. Қанча кўп билса, яшаши шунча қийин бўлади.

САВОБ ВА ГУНОҲ

Одамзотнинг табиати қизиқ: ўзининг тариқдек савоби — тарвуздек, тарвуздек гуноҳи — тариқдек туюлади...

АЛДОВ

Биз ҳаммамиз — ёлғончилармиз. Айтинг, қайси бирингиз ақалли бирон марта гўдакка ёлғон гапирмаганман, дея оласиз? Гўдакни алдаш эса энг катта ёлғондир!

ҲАММА ОНА — БИР ОНА

Америка билан Ўзбекистон ораси ўн беш минг чақирим. Австралия билан Канада ораси йигирма минг чақирим. Аммо америкалик сена-

торнинг хотини ўз фарзандини ўзбекистонлик деҳқоннинг хотинидан камроқ яхши кўрмайди. Австралиялик абориген аёл ўз фарзандини канадалик миллионер аёлдан кўпроқ яхши кўрмайди.

БУЗИЛГАН НИКОҲ

Уйни қонуний бўлашдингиз...

Мол-мулкни қонуний бўлашдингиз...

Муҳаббат бўлакланди...

Садоқат бўлакланди...

Бола-чи? Болани қайси қонун билан бўлашасиз? Онаси билан бўлса, отасиз қолса. Отаси билан бўлса, онасиз қолса... Яхшиси, униям иккига бўлинг! Бир нимтаси — эрга! Бир нимтаси — хотинга!

Қани кўтаринг болтани, боланинг уволи тутгурлар!

НОТАВОН

У хў-ў-ўп ўқимишли, хў-ў-ўп билимдон, хў-ў-ўп олим одам. Фақат битта «жузъий» камчилиги бор: чин дилдан кулолмайди, чин дилдан йиғлолмайди...

ТОМСУВОҚ

Қишлоқда куз палласи томсувоқ қилиш удуми бўларди. Унинг ёзилмаган қويدаси бор. Би-

ринчидан, ҳеч ким томини ёлғиз ўзи сувамайди: ҳамма ҳашарга келади. Иккинчидан, бева-бечора, қўли қисқа хонадоннинг уйи энг аввал томсувоқ қилинади. Кейин, навбатма-навбат давом этаверади...

Ўқитувчимизнинг ҳашарига айниқса кўп одам йиғилди. Уйи катта йўл ёқасида эди. Шундоқ кўча четидан лойҳандақ қазилган экан. Сомон, катта йўлнинг кўпчиб ётган тупороғига қовушиб, обдон юмшабди. Ўқитувчимизнинг Азим ака деган қўшниси ишбоши бўлди. Биров ҳандаққа тушиб лой собериб турибди, биров пақирлаб лой ташийди, яна биров томда туриб, илгак билан тортиб олади, бошқаси ҳафсала билан сувайди...

Эрта пешиндаёқ ҳамма ишни қойил қилиб ташладик. Ҳовли ўртасидаги тут тагида овқатланиб ўтирсак, ўқитувчимнинг кекса онаси келиб қолди. (Кейин эшитсак, бир ҳафта аввал кўзи ёриган қизиникига кетган экан).

Кампир ҳассасини дўқиллатиб, тўппа-тўғри ўқитувчимизнинг олдига борди.

— Нима қилдинг? — деди ўғлининг саломига алик ҳам олмай. — Нима иш қипқўйдинг?!

Ҳаммамиз ҳайрон бўлиб қолдик. Муаллим ўқувчиларининг олдида айниқса мулазам бўлди, шекилли, қизариб кетди.

— Нима қипман, ойи? — деди кўзларини пирпиратиб.

— Дард! — кампир ҳассаси билан ерни нукиди. — Санга қачон ақл киради, нодон бола! — Кейин Азим акага юзланди. — Бу-ку аҳмоқлик қилишга қипти, сиз қаёқда эдингиз? Нега кўчадан лой қилдиларинг?! Кўчанинг тупроғига тегиб бўладими, нобакор! Кўпчиликнинг ҳақи-ку, бу! — Бир зум ҳарсиллаб турди-да, тўсатдан йиғлаб юборди. — Ман юртнинг ҳақиға сувалган том тагида турмайман! — Шундай дедию, супа лабига бориб, терс ўтириб олди...

...Ҳаммамиз қайтадан томга чиқдик... Сувоқ қилишдан кўра лойни кўчириш қийин бўларкан. Битта қолдирмай, қиртишлаб, томдан туширдик. Пақирлаб ташиб, кўчадаги лойҳандақни тўлдириб қўйдик...

...Орадан йиллар ўтиб, кампир кўз юмганида тумонат одам уни ўша кўчадан сўнгги манзилига кўтариб борди...

Кўча тупроғи илиқ эди... Майин эди...

БИР ДОНА ГУГУРТ

Унинг, кечаси туриб чекадиган одати бор эди. Ҳар галгидек, тунги соат учда уйғонди. Қараса, бир дона ҳам гугурт қолмабди. Аксига олиб, хотини қариндошларникига кетган... Уйда ҳамма нарса бору, оддий электр иситгич йўқ экан... Тамаки хумор қилиб, эрталабгача қийна-

либ чиқди. Иккита таёқни ишқалаб ўт чиқарадиган ёввойи қабилаларга ҳаваси келди...

Бу одам лазер қурилмасини яратган машҳур олим эди...

Инсон нақадар қудратли, инсон нақадар ожиз!

ҚАРЗ

Болам бемехр чиқди, деб, кўп ҳам ўкинманг. Балки, сизга адолатсизлик бўлиб туюлаётган нарсанинг ўзи адолатдир... Сиз ота-онангиздан олган қарзни болангизга берасиз. Болангиз — ўзининг боласига... Ҳаёт занжири узилмаслиги керак-ку...

ҚИЗИЛИШТОН

Бола эдим... Куз эди... Сўрида дарс қилиб ётибман. Аммам бир бурчақда мудраб ўтирибди... Осмонда мезонлар учади. Қондек қизарган ток барглари оҳиста чайқалади. Ўрик хазонлари унсиз пирпираб тўкилади. Боғ томондан яқкаш бир садо келади: «тук-тук-тук, тук-тук-тук». Фашига тегади. Хаёлингни қочиради... Охири бўлмади, аммамдан сўрадим:

— Нима, у, амма?

Аммам чўчиб, кўзини очди.

— Нимани сўрайсан, болам?

— Анави тўқиллатаётганни-да, нима ўзи?

Аммам бир зум қулоқ солиб турди. Кейин носини тупуриб, жилмайди.

— Қизилиштон-ку!

— Нега ҳадеб тўқиллатади? Жонга тегди-ку?

— Унақа дема, болам, - деди аммам хўрси-виб. — Худо уни шунга яратган, дарахтнинг қуртини еб тозалайди... — Узоқ жим қолди-да, қўшиб қўйди. — Қанийди, Оллоҳ одамзотнинг кўнглидаги қуртларни тозалайдиган шундоқ жонивор яратса. Ҳамма жаннатга тушармиди...

ОМОНАТГА - ХИЁНАТ

Умр Тангрининг одамзотта ўлчаб берган омонатидир. Биз эса кўпинча, уни беҳуда ўтказиб, омонатга хиёнат қиламиз.

ЁВВОЙИЛАР

Мўғуллар Мовароуннаҳрни босиб, қирғин қилганида бир аёл тирик қолишнинг йўлини топибди. Босқинчига айтибди:

— Мен баҳоси ярим жаҳонга тенг бир гавҳарни ютиб юборганман. Мени ўлдирмай, учтўрт кун сабр қилсанг...

Шунда мўғуллар ўша қишлоқдаги ҳамма хотинларнинг қоринини ёриб, гавҳар излаган экан...

Шўрлик юртим! Не балолар кечмади бошингдан!

ЖАЗО

Тарихчиларнинг ёзишича, «оқпошшо» Александр Иккинчи олий ҳазратлари кўп адолатпеша бўлган эканлар.

Черняев айти саратонда Тошкентни қарийб икки ой сувсиз қолдириб қамал қилганини, шаҳарга бостириб киргач, мункиллаган кампирлару, бешикдаги гўдакча аёвсиз қирганини эшитиб, подшои олам қаттиқ ранжибдилар. Шу қадар хафа бўлибдиларки, Черняевни капитанлик унвонидан маҳрум қилиб... генерал унвонини берибдилар. Банди бриллиант билан жилоланган олтин қилич ҳада қилибдилар...

Бир «бечора»ни «жазолаш» бўлса, шунчалик бўлади-да!

«ТҮЙЧИБОЙ»

Тўйчибой тўй қиладиган бўлди: суннат тўй...

«Сабзи тўғрар»га келган маҳалла оқсоқоллари «юз кило гуруч дамлаш шартми, ўзингизни қийнамай қўя қолинг», деган эди, астойдил хафа бўлди:

— Нима, мен одаммасманми? Ўзимга яраша орзу-ҳавасим бор, улфатларим бор... Мен ҳам юртнинг ошини еганман...

...Шундай бўлди... Юз кило эмас, юз йигирма кило ош дамланди...

Тонг отмасдан ҳофизлар ҳониш қилди... Гу-
рас-гурас одамлар келди...

Тўйчибой «юз йигирма кило ошнинг тагида
бир капгир қолмаганини» гапириб юрди...

...Икки ҳафталардан кейин уйида қий-чув
бўлиб қолди. Узи бақирган, хотини додлаган...

Ҳарқалай, кўздек кўшни... Чиқдим.

Қарасам, Тўйчибой ток сўри тагида турибди.
Кўзлари бежо.

Нуқул бир гапни такрорлайди: «Ўзимни ўл-
дирсам қутиламанми? Ўлиб кетсам қутиламан-
ми, санлардан?!»

Янга нарироқда шумшайиб турибди.

— Тўй қиламан деб юз элик минг қарзга
ботдим! — деди кўшним чинқириб. — Юз элик
минг!.. Ўзимни ўлдириб қўя қолай!...

Янга мени кўриб бир қадар таскин топди,
шекилли эрини юпатди:

— Кўйинг, дадаси, ўзингизни босинг... —
Кейин айвон томонга қараб мушт дўлайтирди. —
Сан, қиз ўлгурга қачон ақл киради-а?! Ман буни
нонга чиқарсам, китоб обкебди!.. Ҳаҳ, ўша санга
китоб ўқишни буюрган ўқтувчингнинг уйига ўт
тушсин! Ўттиз сўмгаям китоб оладими, жувон-
марг?! Китоб санга ош билан нон бўлармиди, ер
ютгур!

...Кўшнимнинг еттинчими, саккизинчими
синфда ўқийдиган қизига энди кўзим тушди.

Қизалоқ айвон устунига суяниб турар, кафти

билан юзини тўстанча, унсиз, ўкиниб-ўкиниб
йирлар эди...

Индамай, чиқиб кетдим.

...Ростини айтсам, умримда биринчи марта...
ўзбек бўлганимга уялдим...

ТУЯ ВА ЭШАК

Тўртинчи «А» синфда ўқирдим. Ғалати ўқи-
тувчимиз бор эди. Ўзи найнов. Бўйни узун. Ҳар
қадам босганида боши лиқиллайди. Туянинг
ўзи... Шўхлик қилсак, койимайди, фақат «ҳа,
болажон-а, болажон!» деб хўрсиниб қўяди. Унга
сайин биз баттар тўполон қиламиз... Аммо кўз-
ларини ярим юмиб шеър ўқиганида синфимиз
жим бўлиб қолади... Ўша шеърларнинг баъзи
сатрлари чала-ярим эсимда қолган. «Ҳақиқатни
кўрганларнинг кўзи кўрдир, ҳақиқатни тингла-
ганнинг қулоғи қар...»

Кунлардан бирида ўқитувчимиз дарсга кир-
мади. Эртасига ҳам... Индинига ҳам...

Қизиқ, биз уни соғина бошладик.

Бир ҳафтадан кейин янги муаллим келди.
Тўртинчи «Б»нинг муаллими. «Кителли» муал-
лим. Кўриниши шу қадар кўрққули эдики, ҳам-
ма пидирпис бўлиб қолди. Орамиздаги дадил-
роқ бола «ўзимизнинг маълум қани?» деб сўра-
ган эди, «кителли» муаллим сапчиб ўрнидан
турди.

— Шоир маълимнинг Магаданда! — деди кў-
тини пахса қилиб. — У — маълим эмас. Халқ
душмани! Антисовет шоирларнинг шиғирини
ўқиган! Мутаассиб! Диндор! Маълимнингни со-
линган бўлсанг, отанга айт: иккалангни маъли-
мингни олдига жўнатамиз!

— Кейин бир-биридан ваҳимали гаплар тар-
қалди. «Шоир — ўқитувчи халқ душмани экан.
Инги маълим тегишли жойга ёзиб берибди...»

«Кителли» муаллим яна анча йил дарс берди.
Аммо бирон марта «шиғир» ўқимади...

Орадан кўп йиллар ўтди. Наврўз байрами
бўлаётган эди. Бир маҳал микрофонда таниш,
виқорли овоз жаранглаб қолди:

— Биродарлар! Яратган эгамга шукроналар
қилинг! Асрий анъаналаримиз тикланди. Нав-
рўз — халқ байрами. Ҳаммамизнинг байрами-
миз!

...Қарасам, ўзимизнинг «кителли» муаллим.
Ҳеяри ўзгармабди. Ҳамон тетик. Ҳамон виқор-
ли... Фақат эғнида жигарранг кител эмас, тўн.
Юшида дўши...

■ «Кителли» муаллимнинг гапига махлиё бўлиб,
ўпарамда ўтирган қарияга эътибор бермабман.

Бир маҳал қариянинг ўзи гап бошлаб қолди:

— Сиз мени танимайсиз. Мен сизнинг ки-
обларингизни ўқийман, болажон!

«Болажон» дегани қалбимда қандайдир со-
инч туйғуларни уйғотгандек бўлди. Покиза ки-

йимли, қадди букук қарияга синчиклаб тикил-
дим.

— Сиз...

— Ҳа-да! — деди қария мулойим кулиб. —
Мен ўша «шоир» ўқитувчингизман... Хурсанд-
ман, болажон, ёзганларингиздан хурсандман.

... Агар микрофонда «кителли» муаллим
ваъзини чўзмаса, бошқа мавзуга кўчган бўлар-
мидик...

— Домла, — дедим қарияга. — Манавилар
ҳамон ваъзхонлик қилиб ётибди. Ахир сиз...

— Начора, — деди қария хотиржам алпоз-
да. — Эшак қачон хоҳласа, қаерда хоҳласа, ҳа-
нграйверади, болажон... Менинг ҳеч кимга ху-
суматим йўқ... — Бир зум ўйланиб турди-да
синиқ жилмайди. — Бир ҳангомани айтиб бе-
райми?... Эсини еб қўйган чолни маъзур тута-
сиз. Бу гапларни китобдан ўқиганмидим, ё эл-
лик иккинчи йили «уёққа» жўнатишганида
этапда эшитганмидим, эсимда йўқ. Аммо
маъноси бундай.

Қадим замонда бир сарбон бўлган экан. Кўп
юртларга борибди. Кўп азият чекибди. Ёшини
яшаб, ошини ошаб, вақти-қазоси етганини се-
зибди. Бола-чақалари, қариндош-уруғлари би-
лан рози-ризолик тилашибди. «Мендан розими
сизлар?» дебди. «Мингдан-минг розимиз» дейи-
шибди.

Ногаҳон яна бир қадрдони сарбоннинг эсиг

тушибди. Қирқ йил хизматини қилган туяси бор экан. Шу билан ҳам видолашадиган бўпти.

«Вақти келса, керагидан ортиқ юк ордим, вақти келса, сувсиз қолдинг, оч қолдинг, мендан розимисан?» — деб сўрабди туядан.

«Розиман, — дебди туя. Тўғри, юк ҳам ординг, сувсиз ҳам қолдирдинг. Нимаики қилсанг, карвон манзилга бехатар етсин, деб қилдинг... Аммо бир марта сендан қаттиқ дилим оғриган. Бир гал менинг жиловимни эшакнинг думига боғлаб қўйгансан... Ўшанда эшак тупроқ чангитгани етмагандек бир-икки марта тумшугимга тепди... Сен бўлса, кулиб томоша қилдинг»...

Қария жимиб қолди. Тагин синиқ жилмайди.

— Яхши сарбон юк ортадиган туясини эшакка тептириб қўймайди...

Микрофонда эса, ҳамон «кителли» муаллим нутқ ирод этар эди:

— Мана, Худога шукур, динимиз тикланди. Маҳалламизда мачит қуриляпти. Имонли бўлайлик. Ўт балосидан, сув балосидан, тухмат балосидан асрасин...

Қаердадир эшак хангради. Узоқ, кучаниб хангради...

ДАСТХАТ

Ҳаётимда кўп дастхат ёзишга тўғри келган. Китоблар, альбомлар, суратлар... Фақат бир гал дастхат ёзиш мушкул иш эканини билганман.

Олис вилоятга борганимизда етимхонага таклиф қилишди. Дастурхон тўкин эди. Ширинликлар... Болаларнинг ўзи пиширган кулчалар... Томоғим хиппа бўғилиб, сув ҳам ўтмай қолди. Кейин концерт қўйишди. Болалар хушчақчақ қўшиқ айтаяптию, йиғлаётганга ўхшайди. Қизалоқлар шўх-шўх рақсга тушаяптию, кўзларида мунг бор, ғусса бор... Бир қизалоқнинг оёғидаги туфличалари икки хил.

Учрашув охирида етимхона журналига дастхат ёзишни илтимос қилишди. Узоқ ўйланиб қолдим. Сўнг ёздим: «Шу даргоҳдаги болаларнинг ота-онаси ўлган бўлса, Худо раҳмат қилсин. Тирик бўлса, юзи қаро бўлсин, қаро бўлсин, қаро бўлсин!»

МЕҲР

Қуёш булоқ сувига ҳам, мағзавага ҳам баравар нур сочаверади.

Ер чучмўмани ҳам, чақиртиканакни ҳам баравар ўстираверади.

...Ота-онага боланинг яхши-ёмони йўқ...

ИЛОН

Кўп йиллар аввал Миссисипи соҳилларида дунёдаги энг катта илон — анакондани тутиб ўлдирибдилар. Узунлигини ўлчайман, деб ҳар-

чанд уринса ҳам эплай олмабдилар. Илоннинг жасади, нуқул букланиб қолармиш...

Одамлар ҳам қизик. Муттасил эгри юрган махлуқ ўлганидан кейин тўғри бўлди нимаю, бўлмади нима?

ЙЎҚЧИЛИК ВА ТЎҚЧИЛИК

Бир нарсани ҳеч тушунмайман: китоб ўқийдиганларда пул йўқ. Пули кўплар китоб ўқимади...

ТЕБРАНМА ДУНЁ

Меҳр — яхшилик, қаҳр — ёмонлик белгиси, деган гап бор...

Тескариси бўлса-чи?

Тасаввур қилинг. Бир номард, бегуноҳ одамни ўлдирди. Сиз меҳр кўргазиб, уни жазодан сақлаб қолдингиз. У зртасига бошқа бир бегуноҳни ўлдирди. Сизнинг меҳрингиз яхшиликка эмас, ёмонликка сабаб бўлди...

Дунёда соат капгиридек тебраниб турадиган ҳақиқатлар ҳам бўлади...

ПРОЛЕТАРИАТ ДИКТАТУРАСИ

Отам эскича илмдан яхши хабардор эди: Қуръони Каримни ёддан қироат билан ўқир, рў-

зани қанда қилмасди. Янгича илмдан ҳам хабардор эди. Қўлидан газета тушмас, ичида ўқиб, негадир истеҳзоли кулимсираб қўярди.

Бешинчими — олтинчи синфда ўқирдим. СССР тарихидан дарс тайёрлаб ўтириб, «пролетариат диктатураси» деган сўзни яхши тушунмадим.

— «Пролетариат диктатураси» нима, ада?

— Пролетариат диктатурасими? — Отам бир зум ўйланиб қолди-да, истеҳзоли кулимсиради. — Кузақда келадиган ойначини кўргансан-а? Ёнроқ ҳазончинак бўлган пайтда келади. Елкасида яшик. Яшиқда ойна. Оғзида газит-попирис... Мўйлови сарғайиб кетган. Ҳар эшик олдида бориб, «айне-е-е тзатама-а-а-ан» деб бақиради... Пролетариат диктатураси — шунақалар Пошшо бўлади, дегани!

ТОЛХИВИЧ

Ҳали мактабга бормасдим. Баҳор эди... Акаларим ўқишда, укам бешиқда... Зерикиб кетдим. Уйимиз рўпарасидаги самбиттолдан хивич кесиблиб, хуштак ясашга тушдим.

Харчанд уринмай, тол пўстини ажратиш қўлимдан келмади. Алам қилди. Толхивич билан ерни савалашга тушдим. Шунинг устига саватда зора нон кўтариб, ошхонадан онам чиқиб келди.

— Нима қилаяпсан? — деди қўрқиб. — Ерни

нега урасан, аҳмоқ? Қара, ҳар урганингда «ўл-ўл» деяпти. Ташла, хивичингни!

Ҳеч балага тушунмадим. Толхивични баланд кўтариб, ерни баттар савалай бошладим.

Шунда... толхивични ҳар урганимда «ўл-ўл!» деган садони аниқ эшитдим! Толхивич қўлимдан тушиб кетди...

...Ишонмасангиз, сиз ҳам толхивич билан Ерни савалаб кўринг...

«ПОДШОҲИ ОЛАМ»

Дам олиб ётсам, айвон томондан икки яшар неварамнинг овози келди.

— Опажон, «оҳ» бейинг...

— Йўқ, — деди аяси. — Ўзи тилинг ўйилиб ётибди, Шоҳруҳжон...

— Адажо-о-н...

Адаси ҳам кўнмади... Ўша томондан дўп-дўп қадам товуши эшитилди. Ётоқ эшиги ғийқиллаб очилди. Биламанки, ота-онасидан ундиролмаган нарсани меңдан сўрайди. Ухлаган киши бўлиб, кўзимни юмиб олдим. Пилдираб, ёнимга келди.

— Дадо-о-ов...

Индамай ётавердим. Елкамга туртди.

— Дадажо-о-он, «оҳ»!

Кўзимни очмай, чуқур-чуқур нафас ола бошладим. Яна туртди.

— Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг...

Осон қутулиш ниятида хуррак тортдим.
Шунда... шарақ этиб, юзимга тарсаки тушди!
Кўзим очилиб кетди. Қарасам, жавдираб турибди.
— Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг!
...Кўтариб бағримга босдим.
— Бош устига, «подшоҳи олам!». Сизнинг
хукмингиз — вожиб!
Ота-онасининг ҳай-ҳайлашига қарамай, қў-
лига бир ҳовуч конфет тутқаздим.

ИЛДИЗ

Нуқул ўтмишидан нолийдиган одам келажак-
гини барбод қилиши мумкин. Ўз иллизини ин-
кор қилган дарахт қуриб қолади.

ЎЛЧОВ

Умр ўлчови ёлғиз Оллоҳга, мазмуни эса кўп
жиҳатдан инсоннинг ўзига боғлиқ.

БОЛАЛИК ВА КЕКСАЛИК

Болаликда дунё кенгу кийим тор.
Кексайганда кийим кенгу дунё тор...

ОДОБ

Фарзандга осон тутманг. Отанинг юзига тик
қаролмайди.
Отага осон тутманг. Фарзандига дардини
айтолмайди.

АҚЛ ЁШДА ЭМАС

Ёшлигида ақли расо одам кексайиб, «аннақароқ» бўлиб қолиши мумкинми-йўқми, унисини билмадим-ку, аммо ёшлигида «аннақароқ» одам кексайганида ақли расо бўлади, десалар... Билмадимов.

ЛОҚАЙДЛИК

Мулла Насриддин кўча эшигига чиқиб хаёл суре-еб ўтирса, бир одам ҳовлиқиб келибди.

— Афандим, кўча бошида бир арава келяпти! Ичи тўла ноз-неъмат!

Афанди қўл силтабди:

— Менга нима?

— Қизиқмисиз? — дебди ўша одам. — Ҳоким тўра аравадаги ноз-неъматларни сизга юборибдилар!

— Сенга нима? — дебди Афанди тагин қўл силтаб...

...Қизиги шундаки, орадан ой ўтиб, йил ўтиб, Мулла Насриддин сафарга чиқибди. Бегона бир қишлоққа бориб қолибди. Бу қишлоқнинг номи «Телбақишлоқ» бўлиб, одамларининг феъли ҳам шунга яраша экан: икки қўшни бир-бири билан

қасдашиб қолса, ўзига индамас экану, аламини меҳмондан оларкан.

Афанди нотаниш хонадонга қўниб, энди бир пиёла чой ичган экан, эшиқдан биттаси болта кўтариб кирибди.

— Мана, энди қўлга тушдинг! — дебди мезбонга. — Ҳозир меҳмонингни ўлдираман!

Афанди «ҳай-ҳай, бу қандай бедодлик» деб типирчилаб қолган экан, мезбон юпатибди:

— Қўрқманг, меҳмон, қўрқманг! Сиз беамал ўлаверинг! Бу сизни ўлдирсин, мен унинг ўнта меҳмонини ўлдираман!

...«Менга нима, сенга нима» дейдиганларнинг манзили «Телбақишлоқ!».

ТИРИКЛАР ВА ЎЛИКЛАР

Вақти-вақти билан қабристонга борасиз. Аждодларингиз бошида туриб ўтганлар руҳини хотирлайсиз... Кейин... ўз юмушингиз билан кетасиз.

Шошилманг. Дунё иши битганмас... Иложи бўлса, қабристонни осойишта айланинг. Шунда... вазати ҳолат рўй беради. Марҳумлар сизга кў-ў-ўп нарсаларни айтади...

Ишонинг, ўликлар тириклардан кўра теранроқ фикрлайди...

ЙЎЛ БЎЙИДАГИ ДАРАХТ

Катта йўл бўйида дарахт ўсарди... Иттифоқо унинг тагига бир йўловчи келди. Кун иссиқ, йўловчи чарчаган эди. Дарахт соясида ўтириб дам олди...

Йўловчи очиққан эди. Қараса, дарахтда мевалар пишиб ётибди. У дарахтга чиқишга эринди: тош отди. Мевалар дув тўкилди. Йўловчи тўйгунича еди...

Манзил олис эди. Йўловчи дарахт шохини синдириб, таёқ ясади...

Кейин... заҳар танг қилиб қолди. Йўловчи дарахт панасига ўтди...

Сўнг... йўлига кетди...

Дарахт бошқа йўловчини кута бошлади...

Бу дарахтнинг номи — Яхшилиқ эди...

НЕЪМАТ

Аёллар! Йиғлаб кўнглингизни бўшатишдек неъматни ато этгани учун Яраттанга шукроналар қилинг!

МАЖНУНТОЛ ВА ҚАМИШ

Мажнунтолнинг бош эгиб сукут сақлаши до-
нолиги ва чайирлигидан. Қамишнинг фоз туриб
шовуллаши нодонлиги ва мўртлигидан... Қизик,
иккаласи кўпинча ёнма-ён ўсади...

НУР ВА СОЯ

Оллоҳ инсонни энг мукаммал, энг мукаррам
зот қилиб яратган. Бас шундай экан, ёмон одам-
лар қаёқдан пайдо бўлади?

Начора, нур бор экан, соя ҳам бўлаверади...
Буёғи ўзингизга боғлиқ: хоҳланг нур бўлинг,
хоҳланг — соя...

ОЙ ВА ҚУЁШ

Ой қуёшдан нур олади. Қуёш қанча ёрқин
порласа, ой шунча тиниқлашади.

Эркак қанча кўп меҳр берса, аёлнинг хусни
шунча очилади...

«СЕНДАН ҲАРАКАТ»...

Қадимдан қолган латифанамо гап бор. Бир
юртни сув босибди. Ҳамма ҳар ёққа қочибди.
Қарашса, бир одам том бошида ўтирганмиш.
Сув тўпиғига келиб қолган...

Ёнига бир қайиқ келиб тўхтабди.

«Қайиққа чиқ», дейишса, бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри мени паноҳида асрайди!»

Сув белига чиққанда яна бир қайиқ келиб тўхтабди.

«Қайиққа чиқсанг-чи», дейишса, бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паноҳида асрайди!»

Охири, сув томоғига чиқибди. Тағин бир қайиқ сузиб кепти.

«Ҳой, барака топгур, қайиққа чиқ, чўкиб кетасан!» дейишса, бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паноҳида асрайди!»

Қайиқ нари кетиши билан «ғулқ» этиб, чўкиб кетибди. У дунёга бориб, Худога нолибди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилдим, яратган Эгам! Сен эса менинг жонимга оро кирмадинг...»

«Эй, гофил банда! — дебди Тангри. — Жонингни асраш учун бир эмас, уч марта қайиқ юбордим-ку, тағин нима ҳақинг қолди?!»..

...Албатта, тоат-ибодат қилиш керак. Аммо Худо одамга ақл-фаросат деган неъматни фақат ибодат қилиш учун берган эмас...

ЖИНОЯТ

Ўз кўнглидаги меҳрни ўлдириш одам ўлдиришдан оғирроқ жиноятдир. Негаки ҳар қандай разиллик бемеҳрликдан бошланади.

ФОЖИАМИЗ

Армани:

— Сизга ким керак, азизим? «Қоровул Петросян» дейсизми? Вах-вах-вах! У қоровул эмас, академик! Донишманд одам! Юринг, уйини кўрсатаман. Яқинда икки қаватли уй солди, азамат!

Гуржи:

— Кимни сўраяпсиз, батано? «Этиқдўз Панжикидзе?» О-о-о! У этиқдўз эмас, академик! Бунақа донишманд одам юз йилда бир туғилади! Юринг, дачасига обориб қўяман. Уч қаватли дача қуряпти, азамат!

Ўзбек:

— Нима? Ким дейсиз? «Академик Алижонип?» Ҳеч қанақа академик эмас у! Қоровулчаллик саводи йўқ! Этиқдўзчаллик илми йўқ! Фирт аҳмоқ одам. Порахўр! Ўрикзорда данғиллама иморат солаяпти. Шунча пулни қаёқдан олади? Умуман... мен ҳеч қанақа Алижонип-палижонипни танимайман!

БОЙ ВА КАМБАГАЛ

Бой гердайса — салобат. Камбагал таъзим қилса — хушомад.

Бой гапирса — донолик. Камбагал сукут сақласа — нодонлик.

Бой «Мерседес» олса — камтарлик. Камбагал велосипед олса — манманлик.

Бой жиноят қилса — «шўхлик». Камбагал шўхлик қилса — жиноят.

Бой ўлса — мотам. Камбагал ўлса — «бандалик»...

АМАЛПАРАСТ

Эчкидек амалга минган эди, фил устида ўтиргандек босар-тусарини билмай қолди. Амалдан тушганида филдан йиқилгандек суякларини сочилиб кетмаса деб қўрқаман!

ҚАРҚУНОҚ

Учинчими-тўртинчими синфда ўқирдим. Акам темирқанот қарқуноқ олиб келди.

— Боқиб катта қилсанг, «гаҳ» деганингда кўлингга кўнадиган бўлади.

Қарқуноқни чигиртка, хом гўшт билан боқдим. Ҳовучимдан сув ичишга ўргатди. Ҳар куни эрталаб ёстигим олдига учиб келади. «Қий-қий-

лаб» уйғотади. Дарахтда қўниб турган бўлса, «гаҳ» десам пирпираб учиб келиб елкамга қўнади... Уртоқларим қойил қолади.

...Бир куни қарқуноғим йўқолиб қолди. Ховлини айландим. Боққа чиқдим. Қарасам, бошқа қарқуноқлар билан шохдан-шоҳга қўниб юрибди. Узимнинг қарқуноғимни аниқ танидим. Аммо неча марта «гаҳ-гаҳ» десам ҳам олдимга келмади. Алам қилди...

Йўқ, эртасига кечқурун ўзидан-ўзи учиб келиб, «қий-қий» деб елкамга қўнди. Тағин қочиб кетишидан қўрқиб, супанинг бир чеккасига олиб бордим-да, устига тоғора тўнкариб қўйдим.

Эрталаб туриб, тоғорани кўтарсам... қарқуноғим ўлиб ётибди.

Йўқ, йиғламадим. Қўрқиб кетдим! Кимдир қулоғим остида ҳайқиргандек бўлди: «Уни сен ўлдирдинг! Учишни хоҳлагани учун ўлдирдинг!».

Бир ҳафтадан кейин болалар билан тўп тепаётиб оёғим синди. Йигирма кунча тахтакачада ётдим. Қарқуноғим тушимга кирди.

МАҲАЛЛИЙЧИЛИК

Маҳаллийчилик — миллатчиликнинг никоҳсиз туғилган боласи, шовинизмнинг никоҳсиз туғилган неварасидир!

БИРИ КАМ ДУНЁ

Бола туғдирганларнинг ҳаммаси ҳам Ота бўлавермайди.

Бола туққанларнинг ҳаммаси ҳам Она бўлавермайди.

Боланинг ҳаммаси ҳам Фарзанд бўлавермайди...

УСТОЗ

Устоз отангдан улуғ, деганлари бежиз эмас, Ота ҳаёт беради. Устоз эса яшашга ўргатади. Туғилиш осон, яшаш қийин...

ҲУСН

Йўлбарс бошқа ов тополмаса, дарахтнинг пастак шохига қўниб ўтирган товусни думидан тутиб ер экан... Ортиқча хусн бошга битган бало бўлади, деганлари шу бўлса керак...

ИЛҒОР ТАЖРИБА

Одамлар «бозор муносабати»ни балиқдан ўрганган. Каттаси кичигини ейверади...

КАЛТАБИНЛИК

Бир юртда яшаб туриб, ўша халқ тилини билмаслик...

Биринчидан — ўша халққа нисбатан ҳурматсизлик.

Иккинчидан — ўша халқдан ўзини устун қўйиш.

Учинчидан — фирт нодонликдир!

МОҲИЯТ

Денгиз бўйига дам олишга борганимда юртдошим билан ҳамхона бўлиб қолдим. Ниҳоятда тавозели, «илоннинг оғзидан чиққандек» кийинадиган, бўйинбоғ тақиб юрадиган одам экан...

Бир куни Сочидаги дендрарийга кирдик. Ер юзида жаннат бўлса, шунчалик бўлар! Етти иқлимнинг дарахлари: ҳар бири чинни косадек оппоқ, ним пушти гуллари ақлни лол қолдирадиган магнолиялар... Арчалар... Бамбуклар... Кактуслар... Бананлар... Анвойи чечаклар...

Озода майсазорда товуслар таманно билан кезади. Бир хиллари дарахларнинг пастак шохига қўниб ўтирибди. Одамларга шу қадар кўникиб кетганки, яқин боришингиз билан камалакдек думини ёйиб, ҳусини кўз-кўз қилади...

Маҳлиё бўлиб туриб қолдим. Бир маҳал ҳамхонам елкамга туртди.

— Шунинг гўшtidан табака қилса бўлармикин, домла?

Кўзига узоқ тикилиб турдим-да, индамай бурилиб кетдим...

Тошкентга қайтгунча деярли гаплашмадим...

АДОЛАТ

Адолат битта бўлади, дейиш соддаликдир. Адолатнинг қиёфаси минг хил бўлиши мумкин. Бу — унга қаёқдан қарашга боғлиқ.

ХАЗИНА

Дунёда энг бебаҳо, аммо ҳамиша текинга тарқатиладиган хазина бор. Бу — Она меҳри...

ДЎСТ

Дўст дегани дарахт япроғига ўхшайди. Баҳор чоғи — беҳисоб. Куз келганда — саноқли. Ёшлик чоғи — беҳисоб. Кексайганда — саноқли...

ВАТАН ТУЙҒУСИ

Қайси юртда нон арзонроқ бўлса, ўша ерга кўчиб юрадиган одамда Ватан туйғуси бўлмайди.

ДОНО ВА НОДОН

Доно нодондан ўзини бир повона қуйи тутса,
хайрон бўлманг. Торозининг юкли палласи бўш
палладан пастроқда туради.

ОРЗУ

Қани энди, қайтадан гўдакка айланиб қолсанг-
да, ўйлаганингни қўрқмасдан айтаверсанг!

ФАРЗАНДЛАРИМГА ЎГИТЛАР

* * *

Учрашувларда бир саволни кўп беришади:

«Ўзингиз учун энг қимматли асар қайси?»

Кўпинча ярим ҳазил билан жавоб қиламан:

«Менинг иккита энг қимматли «асарим» бор:

бири — ўғлим, бири — қизим!»

Сенлар менга Худо берган энг бебаҳо бойликсан... Шу боис, диққат билан эшит!

* * *

Бир нарсани орзу қиламан.

Бу дунёда мен қилган яхши ишлардан ақалли битта кўпроқ яхшилик қилсанг...

Бу дунёда мен қилган хатолардан ақалли битта камроқ хато қилсанг...

* * *

Ҳеч қачон Осмонга тупурма! Осмон қаҳрли.
Тупугинг юзингга қайтиб тушади!

Ҳеч қачон Ерга тупурма! Ер меҳрли: тупугинг юзингга сачрамайди. Аммо шу Ер сени кўксиде кўтариб юради!

* * *

Иложи бўлса, менинг касбимни танлама.
Ёзиш қийин. Ҳақиқатни ёзиб, барчага баравар маъқул қилиш ундан ҳам қийин...

***

Ёмоннинг яхшиси бўлгандан яхшининг ёмони бўл. Ёмондан — ёмонлик юқади. Яхшидан — яхшилик.

***

Рост гапир. Ростгўй одам жасур бўлади.

***

Душманингдан кўрқма, душманга айланган дўстингдан кўрқ. Душман билса битта ожиз томонингни билади. Душманга айланган дўст эса мингтасини...

***

Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берма.
Қўлингдан келадиган ишга ҳам ваъда берма.
Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берсанг, уятга қоласан.

Қўлингдан келадиган ишни эса, ваъда бермасдан бажарса ҳам бўлаверади...

***

Ҳеч кимга ҳасад қилма. Ҳасадгўй ҳеч нимага эришолмайди. Фақат ўзгани ҳам, ўзини ҳам абгор қилади.

***

Обрў топишнинг энг тўғри йўли — камтарлик.

***

Ёмонликка яхшилик билан жавоб берсанг, бир ҳисса савоб оласан. Яхшиликка ёмонлик билан жавоб берсанг, ўн ҳисса гуноҳга ботасан. Негаки, бу дунёда ёмонликка яхшилик қиладиганлардан кўра яхшиликка ёмонлик қиладиганлар ўн ҳисса кўп.

***

Дераза — ойнадан ясалади. Кўзгу ҳам. Фарқи шуки, кўзгу ўзингни ўзингга кўрсатади. Дераза эса ҳаммасини кўриб турадию, ўзини кўрмаганга солади... Кўзгуга кўпроқ қара!

***

Мабодо қачондир мансабдор бўлиб қолсанг, билиб қўй: амал курсисида ўтирганигда ким энг кўп товонингни яласа, курсидан тушганигда ўша биринчи бўлиб сендан юз ўтиради!

***

«Ошсиз уй бор. уришсиз уй йўқ» дейдилар. Оилангда жанжал чиқса, энг аввал фарзандларингни ўйлаб иш қил!

* * *

Ҳеч кимга ёмонлик соғинма. Ҳатто душманингга ёмонлик тиласанг бир чеккаси ўзингга қайтиб келади. Негаки олам бус-бутундир.

* * *

Аёл — гул. Эркак — боғбон. Сен гулни хор қилсанг, уни ўзга боғбон сийпалайди... Эркак — боғбон. Аёл — гул. Сен боғбонга тикан санчсанг, у ўзга гулни сийпалайди... Икки ўртада сенинг меванг етим қолади. Худо шундан асрасин!

* * *

Бу дунёда ҳамма нарсанинг жавоби бор, дейдилар. Тўғри гап! Аммо бу дунёда жавоб қилинмайдиган нарсалар ҳам бўлади.

Сен бировга яхшилик қилсанг, жавобини кутма. Ундан қайтмаса, бошқадан қайтади. Биров сенга ёмонлик қилса жавоб берма. Сендан қайтмаса, бошқадан қайтади!

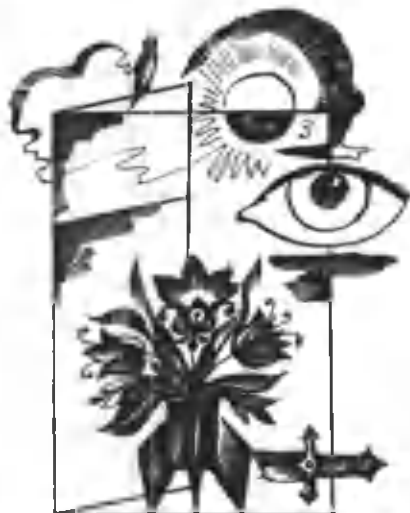
* * *

Менга юз марта озор берсанг, кечирришим мумкин. Онангга бир марта озор берсанг, кечирмайман: онанг сенга меңдан кўра юз ҳисса кўп меҳр берган!

* * *

Нонингни йўқотсанг йўқот, номингни йўқотма!

УРУШЛАР ҲАҚИДА

* * *

Инсоният тарихи — урушлар тарихидан иборат. Эртакларда — уруш. Достонларда — уруш. Китобларда — уруш. Киноларда — уруш... Табақалар уруши. Фуқаролар уруши. Мамлакатлар уруши. Жаҳон уруши...

Олимларнинг ҳисоб-китобиغا қараганда, сўнги олти минг йил ичида Ер куррасида 5700 марта уруш бўлган экан. (Майда-чуйда қабилалар жанжали бу ҳисобга кирмайди.) Яна ўша олимларнинг айтишича, одамзод ўртача олтимиш йил умр кўраркан. Бундан чиқди, инсон боласи ҳаёти давомида 57 йил уруш қилиб, уч йил «дам олар» экан. Астаъфириллоҳ! Биз киммиз ўзи?!

* * *

Урушда ғолиб ва бахтли подшоҳ, ғолиб ва бахтли кўшин, ғолиб ва бахтли давлат, ғолиб ва бахтли тузум бўлиши мумкин. Аммо, ғолиб ва бахтли одам бўлмайди. Негаки, уруш одамни одам ўлдиришга мажбур қилади. Одам ўлдирган одам эса ҳеч қачон бахтли бўлмайди!

Қайси йил экани эсимда йўқ. Ҳарқалай, уруш битганига икки-уч йил бўлиб қолган эди. Ёш бола эдим. Ҳали мактабга бормасдим... Опамнинг тўйи бўлди. Ҳаммалари қиз узатиб кетишди. Уйда биз — ёш болалар қолдик. Қўрқиб-нетиб юрмасин, дедими, қўшни кампир бизникига чиқиб ётди.

Бу ёғи аниқ ёдимда... Жийда гуллаган эди. Супада қатор ётибмиз: акам, мен, укам... Энг чеккада қўшни кампир... Сутдек ойдин кеча. Ҳаммаёқ осуда. Чигирткалар нарма чалади...

Энди кўзим илинган экан, олисдан поезд филдирагининг тарақа-туруқ товуши келди. Кейин паравоз чўзиб «гу-у-у-к» деди. Кампир, овози титраб, хитоб қилди:

— Ў-ў-ўл! Овозинг ўчсин, ў-ў-ўл! Турғунимни қаёққа обкетдинг, жувонмарг! Обкеб бер ёлғизимни!

Кўрпадан мўралаб қарасам, кампир тиззасини қучоқлаб, ойга термилиб ўтирибди. Уйқум бутунлай ўчиб кетди. Анчагача жим ётдим-да, охири сўрадим:

— Пойиззи нега қарғаяпсиз, буви?

Кампир хўрсинди:

— Ухла, болам, ухла...

...Ўшандан бери ёз кечалари ҳовлида ётсам, олисдан поезд филдиракларининг шовқини, гу-

док товуши келса, тиззасини қучоқлаб ўтирган кампир кўз ўнгимда жонланади...

* * *

Урушнинг яхшиси бўлмайди. Аммо энг даҳшатли уруш — фуқаролар уруши. Негаки, у авлоддан авлодга «мерос» ўтиб, абадий давом этади!

* * *

Уруш билан беш кунда битадиган муаммо тинчлик билан беш йилда битса, иккинчи йўлни танлаш керак!

* * *

Афғонистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. «Қардош» юртга «озодлик» олиб борган шўро аскари танқда кетаяпти. Қўлида автомат...

Фахрланиб кетасан...

Яна сурат чиқади. Ҳанжар тишлаб олган душман... Кўзлари ваҳшийларча ёниб турибди...

Нафратланиб кетасан...

...Чеченистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. Ўғлидан келган «қора хат»ни ўқиб ўтирган маъюс ота... Темир тобутни қучоқлаб йиғлаётган ғамгузор она...

Ачиниб кетасан...

Ҳаммаси тўғри... Ҳаммаси ҳақиқат...

Фақат... Ўша газетада «қардош» юртта «озодлик» олиб борган зобит зўрлагани учун номусига чидолмай ўзини осиб қўйган афғон қизнинг сурати чиқса нима бўлади? Бомбадан парча-парча бўлиб кетган беш яшар қизалоғи устида дод солаётган чечен аёлнинг сурати чиқса-чи?...

Уруш, ҳатто ҳақиқатнинг қиёфасини ҳам тескари қилиб қўяди..

Урушда ҳақиқат бўлмайди!

* * *

Бир замонлар урушда аскарлар ўлса-ўлгандир. Ҳозирги урушда қурол кўтаргандан кўра қурол кўтармаган кўпроқ қирилади. Замонавий қуроллар оқоп билан болалар боғчасининг, аэродром билан туғурқхонанинг фарқига бормайди!

* * *

Инсон — ақлли. Инсон — донишманд... Шу қадар донишмандки, хат-саводи чиқмай туриб, омоч ўйлаб топди... Филдирак ихтиро қилди... Нарвон... Кейин сувда сузди. Осмонда учди. «Ойнаи — жаҳон»ни яратди... Кўп бедаво дараларга шифо топди. Қадами Ойгача етди...

Инсон — ақлли. Инсон — донишманд... Шу қадар «донишманд»ки, бир зарб билан бутун бошли шаҳарни култепага айлантирадиган атом бомбасини ўйлаб топди. Шу қадар «донишманд»ки, бир зарб билан бутун бошли мамлакатни ер билан яксон қиладиган водород бомбасини яратди. Шу қадар «донишманд»ки, бир зарб билан миллион одамни, мол-холни, қурт-қумирсқани қириб ташлаб, «жонсиз» бойликларга — уй-жой, мол-мулк, олтин-қумуш, темир-терсақка зиён етказмайдиган «ақлли» нейтрон бомбасини кашф этди... Шу қадар «донишманд»ки, бир томчиси ҳавога пуркалса етмиш одамни тил торттирмай ўлдирадиган «У-Х» деган заҳарни ихтиро қилди ва... ўша заҳри-қотилнинг 15 минг тоннасини ғамлаб қўйди...

Бу қурол билан етти юз миллиард одамни қириб ташлаш мумкин экан!

Ҳолбуки, Ер куррасида беш миллиард одам яшайди...

...Инсон — ақлли. Инсон — донишманд. Инсон — телба!

* * *

Одамхўрлик — каннибализм, беш аср аввал барҳам топган, дейдилар... Ундай эмас.

Модомики, ер юзида уруш балоси бор экан, дунинг ўзи одамхўрликдир.

* * *

Уруш деган палакатни, кўпинча, калтафаҳм
сиёсатдонлар ўйлаб топади. Тўнкамижон
генераллар бошлайди. Жабрини эса бегуноҳлар
тортади... Бегуноҳ аскар. Бегуноҳ ота. Бегуноҳ
она. Бегуноҳ келин. Бегуноҳ гўдак...

САККИЗИНЧИ МУЃЖИЗА

Қаламкашга қишлоқнинг қалби, шаҳарнинг ақли керак.

* * *

Бадий ижод шундай дарахтки, шоҳида умуминсоний мевалар етилади, илдизи эса миллий заминда ётади.

* * *

Адиб қайси тилда асар ёзса, ўша халқнинг ёзувчиси ҳисобланади. Бу ўринда миллатнинг дахли йўқ.

* * *

Ёзувчилик — икки фоиз талант, тўқсон саккиз фоиз меҳнатдир, деган гап тўғри бўлса, дунёдаги ҳамма чумолилар ёзувчи бўларди!

* * *

Ҳақиқий денгизчи уммонда ўзини қанчалик эркин ҳис қилса, ҳақиқий ёзувчи ҳам сўзлар уммонида шунчалик эркин сузиши керак. Тўртта жумла ёзмай туриб, уёғига сўз тополмай қоладиган одамдан ёзувчи чиқмайди.

* * *

Изтироб чекиб ёзилган асар роҳат қилиб ўқилади.

***

Тасаввур қилинг: сиз тасвирий санъат музейига кирдингиз. Полотнолардаги рангларни, одамларнинг қиёфасини кўзингиз билан куриб, ҳаяжонга тушасиз. Тасаввур қилинг: сиз магнитофонда музика тинглаяпсиз. Чолғу оҳанглари, хонанданинг овозини қулоғингиз билан эшитиб, ҳаяжонга тушасиз... Энди тасаввур қилинг: сиз китоб ўқияпсиз. Оқ қовозда қора чизиқлар — ҳарфлардан бўлак ҳеч қанақа ранг йўқ. Ҳеч ким куй ҳам чалмайди. Аммо асарни ўқишга киришингиз билан кўз ўнгингизда рангин манзаралар пайдо бўлади. Қулоғингиз остиди ажиб оҳанглар жаранглай бошлайди. Ўзингиз билмаган ҳолда қаттиқ ҳаяжонга тушасиз...

Ҳеч шубҳасиз, бадиий адабиёт — дунёдаги саккизинчи мўъжиза!

***

У — зўр ижодкор. Шунчалик «полвон»ки, қаёққа борса, бир қоп «пахта» орқалаб юради.

***

Ўз халқи танимаган, ўз халқи севмаган ёзувчини жаҳон китобхони севишига ишонмайман.

***

Қовоз оқ бўлгани учун унга Сўз битадилар Пайтава кир бўлгани учун унга Сўз ёзиб бўл-

майди. Қоғоз пок бўлгани учун заррача чўғ туш-
та, ёниб кетади. Пайтава кир бўлгани учун ту-
тайдию, ёнмайди. Ёзувчи бўлиш учун истеъдо-
нинг ўзи камлик қилади.

Қалби қоғоздек оқ, қоғоздек ёнадиган одам-
дангина чинакам ёзувчи чиқади.

* * *

Шоир ҳар куни ақалли битта шеър ёзиши
керак, адиб ҳар куни ақалли битта саҳифани
гўлдириши керак, деган гаплар юради.

Чиндан ҳам тикувчи ҳар куни ақалли битта
кўйлак тикади. Ошпаз ҳар куни ақалли бир
қозон ош дамлайди. Новвой ҳар куни ақалли
бир тандир нон ёпади... Шундай экан, шоир
нега ҳар куни ақалли битта шеър ёзмаслиги
керак?

Шунақа-ку... Тикувчи дўкондан тайёр мато
олиб, тайёр бичим билан кўйлак тикади. Ошпаз
қозондан тайёр масаллиқ олиб, тайёр қозонда
ош дамлайди. Новвой каппондан тайёр ун олиб,
тайёр тандирда нон ёпади...

Қаламкаш эса, «мато» билан «бичим»ни
дам, «масаллиқ» билан «қозон»ни ҳам, «ун»
билан «тандир»ни ҳам ўзи яратиши керак.
Тошқалар бор жойдан бор қилса, ижодкор йўқ
койдан бор қилади. Бунинг учун эса, Худо
ёрган истеъдод, Худо кўнглига солган илҳом
керак!

* * *

Ёзувчи ўзи ҳис қилган ҳамма нарсани тўла-тўкис қорозга тушира олмайди. Китобхон қорозга тушганларнинг ҳаммасини тўла-тўкис ҳис қилолмайди. Бинобария, китоб ёзаётган қаламкаш ҳаяжони китоб ўқиётган ўқувчи ҳаяжонидан ўн карра кучлироқ бўлади.

Асар ўқиётганингизда жиндай табассум қилсангиз, билинги, ўша саҳифаларни қаламкаш ростмана кулиб ёзган. Китоб ўқиётганингизда кўзингизга бир қатра ёш келса, билинги, қаламкаш ўша саҳифаларни ростмана йиғлаб ёзган.

* * *

Асар бинога ўхшайди. Фақат бино гишдан қурилади, асар эса сўздан. Энди бир нарсани тасаввур қилинг: битказилган бинодан битта гиштни суғуриб олсангиз, унинг ҳуснига шикаст етади. Унта гиштни кўчирсангиз, бино босиб қолади...

Шундай асарлар борки, бутун-бутун жумлаларни олиб ташласангиз ҳам, юзта сўзни ўчирсангиз ҳам, мингтаси ўрнини алмаштирсангиз ҳам ҳеч нима ўзгармайди...

Бунақанги «асар» бино эмас, вайронадир!

* * *

Талантсиз ёзувчи товуққа ўхшайди. Ёнғоқдек тухум туғади-да, қақоғлаб оламни бузади!

* * *

Ижод — юз метрли масофани ким ўзарга югуриб ўтиладиган спринтерлик мусобақаси эмас, узок ва машаққатли йўлдир.

* * *

Бир ҳамкасбим нолиди:

— Бугунги китобхон нодон, саводсиз. Менинг қадримни биладиганлар юз йилдан кейин туғилади.

Мен юпатдим:

— Гапингиз тўғри... Фақат уни нотариусдан тасдиқлатиб, пўлат сандиққа солиб қўйинг... Юз йилдан кейин сўзингизга гувоҳ топишингиз мушкул...

* * *

Иккита энг холис ҳакам — Китобхон ва Вақт синовидан ўтган асар ҳақиқий асардир.

* * *

Учта боласи билан хотинини ташлаб кетти-да, «Болалар бахтини ўйланг» деб шифир ёзди.

Қойиле, шоввоз!

* * *

Адиблар улугъ ёзувчи Абдулла Қаҳҳорнинг ушбу сўзларини ижодхона пештоқига ёзиб қўйсалар арзийди. «Адабиёт атомдан кучли.

Унинг кучини ўтин ёришга сарфламаслик керак!»

Мунаққидлар устоз Озод Шарафуддиновнинг ушбу сўзларини шиор қилиб олсалар арзийди. «Танқидчи ижод боғига болта эмас, тоққайчи кўтариб кириши керак!»

* * *

Деҳқон тажрибаси ошган сайин юмуши енгиллашади: кўп ҳосил олади.

Қурувчи тажрибаси ошган сайин юмуши енгиллашади: чиройли иморат қуради.

Жарроҳ тажрибаси ошган сайин юмуши енгиллашади: яхши операция қилади...

Ижодкор тажрибаси ошган сайин юмуши оғирлашади.

Унинг ўзини такрорлашга ҳаққи йўқ!

* * *

Ҳақиқат ҳавога ўхшайди. Рангини кўрмайсиз. Овозини эшитмайсиз. Ҳидини билмайсиз... Аммо бир лаҳза ҳавосиз қолсангиз, бўғилиб кетасиз. Китоб ҳам шундай. Ёлғонга ду келган китобхон бўғилиб кетади.

* * *

Истеъдоддилар ҳадеганда қовуша қолмайди. Улар юлдузга ўхшайди. Ҳар бир юлдузнинг ўзи меҳвари бўлади. Юлдузлар бир-бирини инкор

этмайди. Аммо бир-бирининг меҳварига кир-
майди ҳам. Истеъдодсизлар эса бир замбил ша-
галдек гап. Дарров тўдалашади. Туда бўлиб жим
ётса-ку, майли... Барака топгурлар истеъдодли-
ларга тош отавериб безор қилгани чатоқ...

***

Ҳамкасбларим мени кечирсин-ку, баъзи қа-
ламкашлар варракка ўхшайди. Шамол қаёққа
эсса, ўша ёққа қараб, шох ташлайди. Шамол
қанча қаттиқ эсса, думини шунча шитоб билан
ликиллатади. Қанча ҳаволанса, дардараги шунча
қаттиқ вариллайди.

***

«Муҳаббат» деган сўз ҳамма тилларда бор.
Инглизларда — «Лав», немисларда — «Либе»,
лотин тилида «Амор», рус тилида «Любовь»...
«Любовь к Родине», «Любовь к женщине», «Лю-
бовь к матери»... Албатта, барча тилларда бу
сўзнинг бир неча хил ифодаси ҳам бор.

Аммо ўзбек тилида «Муҳаббат» деган сўз шу
қадар ранго-ранг маъноларга эгаки, ҳайратда
қоласиз! «Ёқтириб қолмоқ», «Кўнгил бермоқ»,
«Мойил бўлмоқ», «Хуштор бўлмоқ», «Ошuftа
бўлмоқ», «Дил бермоқ», «Бедил бўлмоқ», «Муб-
тало бўлмоқ», «Мафтун бўлмоқ», «Маҳбуб бўл-
моқ», «Ошиқ бўлмоқ», «Яхши кўрмоқ», «Ишқ»,
«Ишқи тушмоқ», «Ишқи фоний», «Ишқи бо-

қий», «Севги», «Муҳаббат», «Меҳр» ва ҳоказолар... Табиийки, булар орасида бошқа тиллардан кирганлари ҳам бор. Бироқ уларнинг барчаси — тенг ҳуқуқли ўзбек сўзлари!

Гап фақат бунда ҳам эмас. Бу ибораларнинг ҳаммаси умуммаънони англатади ва ... ҳар бири алоҳида маъно ташиydi!

Мумтоз адабиётда «ишқ» сўзининг ўзи икки хил маънони ифодалайди. «Ишқи фоний» — маҳбубага нисбатан севги. «Ишқи боқий» — Тагрининг дийдорига етиш...

Бугунги кунимизга келсак... Бошқа тилларда учраши мушкул бўлган ғалати ҳолатларни кўрамиз. «Ватанга мойил бўлмоқ» деган ибора кулгили туюлади. «Ватанни севмоқ» дейилади. «Ота севгиси» дегани шаккокликка ўтиб кетади. «Она ишқи» дегани гуноҳ ҳисобланади. Фарзанднинг онага «Хуштор бўлмоғи» дўзахийлик саналади. «Ота-она меҳри», «Фарзанднинг ота-онани яхши кўриши», «Фарзанд меҳри» дейилади...

Шундай қилиб, «Ёқтириб қолмоқ» билан «Кўнгил бермоқ», «Кўнгил бермоқ» билан «Ошиқ бўлмоқ», «Ошиқ бўлмоқ» билан «Севмоқ», «Севмоқ» билан «Муҳаббат», «Муҳаббат» билан «Яхши кўрмоқ», «Яхши кўрмоқ» билан «Меҳр» орасида узоқ, жуда узоқ масофа бор...

Тилимиз нақадар ранго-ранг! Тилимиз нақадар бой!

* * *

У ёввойи гул эди: даштда туғилди.

Баҳор ёмғирлари шивирлаган паллада ерни тирмалаб, ёруғ дунёга чиқди. Барқ уриб ўса бошлади.

Бироқ... Қурғоқчилик бошланиб, ер тошдек қотди. У жизгинак бўлиб, сўлди. Устига-устак алақандай мол уни топтаб ўтди...

Кетидан аччиқ-аччиқ шамоллар эсди. Қор ёғди... Тамом!

...Аммо у тирик эди!

Яна баҳор келди. Илиқ-илиқ ёмғирлар ёғди. У жамики кўргиликлари эвазига қайтадан бош кўтарди. Қадини ростлаб яна барқ уриб ўсди. Фунча тугди... Олов парчасидек ял-ял ёнди. Шу қадар муаттар бўй тарата бошладидики, ҳамма ҳайратдан ёқа ушлади!..

Шунда...

Уни кўчириб келгирдилар-да, қимматбаҳо тувакка солиб, уйнинг тўрига қўйиб қўйдилар.

Қандоқ яхши! Қурғоқчилик қовжиратмайди. Мол топтамайди. Изғирин шамоллар вужудини қақшатмайди. Бошига қор ёрмайди... Ҳаммага кўз-кўз қиладилар...

Шунақа-ку... Негадир у энди муаттар бўй таратмай қўйди...

Орадан кун ўтди...

Ҳафта ўтди...

Ой ўтди...

...Уни улоқтириб юбордилар-да, қимматбаҳо тувакка бошқа гул келтириб ўтқаздилар...

***

— Истеъдодсиз истеъдодсизни ёмон кўрса, нима бўлади?

— Ҳеч нима бўлмайди!

— Истеъдодсиз истеъдодлини ёмон кўрса, нима бўлади?

— Ҳеч нима бўлмайди!

— Истеъдодли истеъдодсизни ёмон кўрса, нима бўлади?

— Ҳеч нима бўлмайди!

— Истеъдодли истеъдодлини ёмон кўрса, нима бўлади?

— Фожиа бўлади!

***

Кўпчилик қалам аҳлининг битта ожизлиги бор: ҳаммаси — «биринчи!»

Ҳолбуки, ким «биринчи», ким «юзинчи», ким умуман «ҳеч нечанчи эмас» — китобхон ҳал қилади.

***

Ёзувчининг ўқувчига айтадиган дарди қанча кучли бўлса, всар тили шунча бийрон бўлади.

***

Болта билан қалам бир-бирига ўхшайдиган буюмлар эмас. Аммо хизмати жиҳатидан анчайин яқин туради.

Болта — қотил қўлида ўлим қуроли. Ўтинчи қўлида меҳнат қуроли. Ҳунарманд қўлида санъат қуроли.

Қалам — ҳасадгўй қўлида ўлим қуроли. Саводхон қўлида меҳнат қуроли. Истеъдод қўлида санъат қуроли.

***

Қадимги кимёгарлар олтиннинг соф ёки қалбакилигини аниқлаш учун моҳактош қўллар эканлар. Ёзувчининг сўзи моҳакка ўхшайди. Бир оғиз Ростини учун мингларнинг дуосини олади. Бир оғиз Ёлғонини учун мингларнинг қарғишига қолади... Қаламқашнинг буюк бахти ҳам, буюк бахтсизлиги ҳам шунда!

***

Чинакам асар гуғилмасидан олдин унинг оҳанги, музыкаси пайдо бўлади. Бу — гоё эмас, сюжет ҳам эмас, айнан ОҲАНГдир. Мана шу оҳанг адибни қўлидан судраб келиб, столга «михлаб» қўяди. Асарнинг жони дегани шу бўлса керак.

* * *

Танқиддан безор бўлган шоир айтибди:

— Сиз бировларнинг асарини нуқул танқид қиласиз. Ўзингиз биронта шеър ёзганмисиз?

Танқидчи айтибди:

— Мен кунора тухум ейман. Аммо унинг мазасини билиш учун ўзим тухум туғишим шарт эмас.

Шоир айтибди:

— Мен ҳам кунора одамлар ҳақида шеър ёзаман. Аммо одамни билиш учун унинг гўшти-ни еётганим йўқ-ку!

* * *

Ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Нима учун энг те-ран фалсафий асарда кўпинча телба қатнашади?

Нима учун энг жиддий асарда масҳарабоз ўралашиб юради?

Файласуфнинг етти ухлаб тушига кирмаган доно фикрни телба билмайди, деб ўйлайсизми?

Дунёнинг устуниман, деб юрган азаматлар ўйлашга ҳам кўрқадиган ҳақиқатни масҳарабоз айтмайди, деб ўйлайсизми?

* * *

Олимлар ҳисоблаб чиқишган. Пушкин ўз асарларида 21 минг 197 та бетакрор сўз ишлатган. Шекспир салкам 20 мингта, Сервантес 18 мингта яқин, Алишер Навоий эса 1 миллион 378

минг 660 та бетакрор сўз ишлатган. Боиси, буюк бобомиз фақат туркий эмас, форсий, арабий, урду, хитой, мўғул ва бошқа тиллардаги сўзлардан ҳам маҳорат билан фойдаланган.

* * *

Ҳасад ўсиб-ўсиб ғаразга, ғараз — фитнага айланади. Фитна эса ҳар қандай разолатнинг онасидир.

* * *

Ҳасадгўйнинг фикрлаш тарзи ғалати. «Агар фалончи бўлмаганида менинг ишим юришиб кетарди», деб ичидан эзилаверади. Бошқа жабҳаларни билмадим-ку, лекин ижод соҳасида бу — бемаъни хомхаёл. Ижод амал курсиси ёки давлат квартираси эмаски, бировнинг ўрнини биров эгалласа. Китобхон меҳрини зўравонлик қилиб ҳам, тиланчилик қилиб ҳам олиб бўлмайди.

* * *

Шухрат — ёқимли, аммо алдамчи нарса. У тоғ чўққисига ўхшайди. Қанча баянд кўтарилсангиз, шунча кўзингиз тинади. Ҳушёр бўлинг! Битта ножўя қадам кўйсангиз, жарликка учиб кетишингиз аниқ!

* * *

Мақтаб ўқитувчисининг Сўзи ўттиз болага етиб боради.

Дорилфунун домласининг Сўзи юз талабага етиб боради.

Нотиқнинг Сўзи минг тингловчига етиб боради.

Қаламкашнинг Сўзи бир йўла ўн минг, юз минг китобхонга етиб боради. Демак, унинг Сўз масъулияти ҳам бошқаларникидан минг ҳисса ортиқроқдир.

***

Инсон организмнинг валати хусусиятлари бор: ўнг қўлингиз оғриси, чап қўлингиз азият чекмайди. Чап оёғингизга яра чиқса, ўнг оёғингиз оғримайди. Аммо ўнг кўзи кулган одамнинг чап кўзи ҳам табассумдан порлаб кетади. Чап кўзи йиғлаган кишининг ўнг кўзига ҳам ёш келади.

Менга қолса, ёзувчи билан танқидчининг муносабати шунақа бўлиши керак. Иккаласи жон томири ила бир-бири билан боғланган бўлиши лозим. Агар бу кўз у кўзни ўйиш пайида бўлса, охир-оқибат иккаласи ҳам сўқир бўлиб қолади.

***

Ёзувчи ўзи ҳис қилган ҳамма нарсани қорозга тўла-тўкис тушира олмайди. Ўқувчи китобдаги ҳамма нарсани тўла-тўкис ҳис қилолмайди.... Китоб ўқиётганингизда бир марта жилмайиб

қўйсангиз, билингки, ёзувчи ўша сатрларни рос-
мана кулиб ёзган. Кўзингизга бир қатра ёш кел-
са, билингки, ёзувчи ўша сатрларни росмана
йиғлаб ёзган...

* * *

Ҳар қандай муҳим ғоя ҳам инсон қисматига
айланмаса, қуруқ гап бўлиб қолаверади.

* * *

Модомики талантсизлар ёвуз ниятда бир-би-
ри билан тил топишар экан, талантдилар ҳам
яхши ниятда бирлашмоғи керак.

* * *

Истеъдодли адиб ҳаётида икки марта хатар-
ли босқичдан ўтади. Биринчиси — нимаки ёз-
масин чиқариши мушкул бўлган палла. Иккин-
чиси — нимаики ёзмасин, чиқариши осон бўл-
ган палла. У биринчи босқичдан омон-эсон ўта-
ди. Аммо иккинчи босқичдан ўтиши оғир, жуда
оғир...

* * *

Катта истеъдод аввал халқ эътиборини, ке-
йин халқ муҳаббатини ва ниҳоят халқ эътиқоди-
ни қозонади. Аслида мана шу уч босқичнинг ҳар
биттаси бир умрга тенг.

ЮЗМА-ЮЗ

(Учрашувлардаги савол-жавоблар)

— Талант туғма бўладими ёки ҳаммаси меҳнатта борлиқми?

— Чекка қишлоқлардан бирида икки қадрдон дўст бўлган экан. Икковлари бир кўрпада тепкилашиб, бир адирда мол боқиб вояга етибди. Йигит ёшига кирганда икковлари пойи-пиеда, чориғини судраб, катта шаҳарга йўл олибди. Катта ўқишга кирибди. Тақдир тақозосини қарангки, икковлари соҳибжамол бир қизни севиб қолибди. Тақдир тақозоси билан дўстлардан бири каттагина амалдор, бири эса шоир бўлиб етишибди. Тақдир тақозосини қарангки, қиз амалдорни танлабди.

Шоир ҳижрон аламида ёниб, шеърлар битибди. Довруғи олис-олисларга кетибди.

Шоир барибир шоир-да! Тили ўткир, сўзи кескир бўлади. Собиқ дўсти-ю, собиқ севгилиси келиб қолган давраларда «дўсти»ни чандишдан ўзини тиёлмас экан. Кунлардан бирида аёл бундай камситишларга чидолмай, айтибди:

— Менга, қара! Сени шоир қилган мен бўлман! Менга бўлган муҳаббатинг сени шоир қилди. Агар мен бўлмасам, сен шоир бўлмас эдинг! Қачонгача эримни калака қиласан?

Шоир хотиржам жавоб қилибди:

— Тўғри, мен сенга бағишлаб кўп шеърлар ёздим. Аммо сенинг муҳаббатинг ҳаммани шоир қилишга қодир бўлса, нега ёнингда ўтирган тўнка шу пайтгача шоир бўлмади?

...Айтишларича, бу — улуғ озарбайжон шоири Самад Вурғун экан.

* * *

— Китобхонларингизнинг қаҳрамонларини ҳаётдан оласизми ёки ичингиздан тўқиб чиқарасизми?

— Униси ҳам, буниси ҳам эмас. Чумоли нимаики топса, уясига ташмалайди. Ўргимчак ичидан суюқлик чиқариб тўр тўқийди. Чумолига ўхшаб йўлида нимаики кўрса, ҳаммасини қорозга туширадиган одам чинакам ёзувчи эмас. Ўргимчакка ўхшаб уйига биқиниб олиб, ҳар нарса ни ичидан тўқиб чиқарадиган одам ҳам чинакам ёзувчи эмас.

Қаламкаш асаларига ўхшаши керак. Асалари юз грамм бол йиғиш учун миллионта гулга кўнар экан. Шунга яраша шарбат тўшлаш учун 46 минг ҳақирим масофани учиб ўтаркан. (Бир куррасини экватор бўйлаб айланиб учиш билан тенг). Бундан ташқари болари ҳар томчи гул шарбатини картумчасидан 240 марта тўқиб, қайта ютиб, ишлов бераркан. Аммо бу — ҳали асал тайёр бўлди, дегани эмас. Шундан кейин ҳам болари асални махсус катакчага жойлаб, бир неча соат мо-

байнида қанот қоқиб, ҳаво юбориб, тозаларкан. Асал айнимаслиги шундан.

Ҳақиқий асар дунёга келгунча қаламкаш ҳам тахминан шунча азият чекади. Шундагина унинг асари айнимайди.

***

— «Дунёнинг ишлари» асарингиз асосан, онангизга бағишланган. Отангиз ҳақида деярли гап йўқ. Нима, Сиз онангизни отангиздан кўпроқ яхши кўрганмисиз? Нима учун отангиз ҳақида шундай асар ёзмагансиз?

— Бу саволни биринчи марта эшитаётганим йўқ. Чиндан ҳам «Дунёнинг ишлари» ўз онам ҳақида, қолаверса, умуман ўзбек аёллари ҳақидаги китоб.

Отам масаласига келсак... Аввало, «Дунёнинг ишлари»да отам ҳақида ҳам бир қадар қисқа, бироқ анча аниқ саҳифалар бор. Уларда отамнинг ҳалол одамлиги, ҳақпарастлиги тасвирланган. Отам (биз у кишини «ада» дердик), ўз меҳнати билан кун кўрадиган, бир қадар кескин ноҳақликни кўрса, ёниб кетадиган, эски илмдан ҳам, янгичадан ҳам яхши хабардор эдилар. Адам нақадар доно одам эканликларини... у кишининг вафотидан сўнг кўп йиллар ўтгач, эллик ёшга чиққананда англадим...

Эллик ёшлик тўйим арафасида қўлимга шажарамиз жадвалини келтириб беришди. Бунинг

учун улуғ ёшдаги аждодларимга, профессор Шариф Юсуповга, халқ академиги Ҳабибуллахон Қосимовга, қаламкаш дўстим, Тошкент тарихини теран ўрганган Сирожиддин Аҳмедовга самимий миннатдорчилик билдираман.

Шажарамизни ўқир эканман, кутилмаган бир янгиликка дуч келдим. Тошкентда, Халқлар Дўстлиги саройи яқинида гўзал тарихий обида бор: Абулқосимхон мадрасаси. Халқимизнинг атоқли адиби Абдулла Қодирий шу мадрасада таҳсил кўрган. Мен ушбу мадрасани бунёд этган машҳур Абулқосимхон эшоннинг эвараси эканман...

Гап фақат мадрасада эмас. 1865 йили Тошкентни қонга ботирган Черняев ҳужумига қарши халқни оёқлантирган улуғ зотлар қаторида Ҳакимхўжа қози калон, Домулла Солиҳбек Охундлар билан бирга шаҳар ва музофотнинг энг эътиборли эшони бобокалоним Абулқосим эшон ҳам бўлган эканлар.

Айни саратонда Россия империясининг босқинчилари Тошкентни қамал қилиб, қарийб икки ой сувсиз қолдиради. Сўнг, шаҳарга бостириб қиради. Уч кун қирғинбарот бўлади. Лашкарбоши Мулла Алимқули душман ўқига учраб нобуд бўлгач, парокандалик бошланади. Чор Россиясининг «шавкатли аскарлари» мункиллаган кампирдан тортиб бешиқдаги гўдаккача қиличдан ўтказди. Шаҳарга ўт қўйиб юборади. Агар сулҳ

тузилмаса, барча даҳаларни тўпга тутишини айтади.

Ҳисоб-китобларга қараганда чор лашкарларидан 78 аскар, маҳаллий аҳолидан эса ўн мингга яқин одам ҳалок бўлади. Ўн мингга яқин! Азбаройи ношудлигидан эмас, қўлида қуроли йўқлиги учун. Юрт озодлиги йўлида жонини фидо этишга тайёрлиги учун! Қўқон хони бу ёқда, Бухоро амири у ёқда ўз ҳарамидаги хонимчалар билан базми-жамшид қилишдан бўшамгани учун! Юртни ҳимоя қилиш ўрнига бир-бири билан қирпичоқ бўлгани учун!

Буни қарангки, Черняев билан бирга келган «буюк империя» вакилларининг ўзи ҳам «тушуниб бўлмайдиган бу ёввойи фанатиклар» замбаракка қарши паншаҳа билан тик борганини эътироф этганлар...

Шу тариқа икки ўртада сулҳ тузилади. Унга биноан босқинчилар туб аҳолининг эътиқодига, ички ишларига аралашмаслик мажбуриятини оладилар. Бироқ орадан кўп ўтмай, янги ҳужжат тақлиф қилинади. Унда Тошкент «ўз ихтиёри билан» шонли Россия империясига қўшилгани билдирилади. Бу жаҳон жамоатчилигини алдашга мўлжалланган мунофиқ «битим» эди...

«Ғолиблар суд қилинмайди» деган гапни ким ўйлаб топганини билмайман. Бу шу қадар «до нишманд» шиор эдики, босқинчилар «адолатли» жангда қурбон бўлган 78 босқинчи хотирасига

ёдгорлик ўрнатиб қўядилар. Ўз юртини ҳимоя қилган ўн минг қурбон эса, гўё ҳеч ким эмас, шунчаки, «сарт»...

Зулм чегарасиз бўлиши мумкин, аммо мазлумнинг сабр-тоқати чегарасиз бўлмайди!

1892 йили Тошкент аҳли келгиндилар зулмига қарши оёқда туради. Устига устак шу паллада шаҳарда вабо тарқалади. Шундай қилиб, тарихга «Вабо қўзғолони» деб кирган миллий озодлик ҳаракати бошланади.

Зўрники тегирмон юргизади, деган гап бор. Қўзғолон шафқатсиз бостирилади. Эски шаҳардаги барча амалдорлар қатағон қилинади. Олтмиш киши ҳибсга олиниб, кўплари Сибирга сургун қилинади. Ўрис лашкарлари эски шаҳарни забт этади. Шундай мушкул бир паллада араб, форс, рус ва бошқа тилларни мукаммал билган Абулқосимхон эшон муқаррар ўлимни бўйнига олиб, Тошкентнинг энг нуфузли одамларига бош бўлиб, генерал-губернатор Вревскийга ариза билан чиқади. Губернаторнинг ўз тилида бу иш охир-оқибат фожеага олиб келишини англатади. Шу тариқа эски шаҳар ўз ҳолига қўйилади, босқинчи аскарлар эски шаҳардан олиб чиқилади.

Яна бир ниҳоятда ҳайротомуз далил. Моддийончи худосизлар ишонадимиди-йўқми, унисини билмайманку, тарихда Худодан тилаб олиш деган удум бўлган. Шоҳ Бобур ўлим тўшагида ётган ўғли Ҳумоюн атрофидан уч марта айланиб,

ўғлининг ажалини Оллоҳдан ўзига тилаб олгани тўғрисидаги далил кўп манбаларда ёзилган. Чиндан ҳам Ҳумоюн тезда тузалади, соппа-соф Бобур эса орадан кўп ўтмай вафот этади...

Абулқосимхон эшон эса халқ бошига ёрилган кулфатни ўзига тилаб олади. 1892 йил 30 июнь куни Хўжа Ахрор жоме масжидида минг-минглаб одамлар олдида ғайридинларни шаҳардан чиқариб юбориш шарафига эришганини баён қилиб, элни қутлайди ва халойиқ яқин кунларда вабо балосидан ҳам қутилишини башорат қилади. Вабони ўзи билан олиб кетиш ниятида эканини айтиб, Оллоҳга илтижо этади. «Туркистон вилоятининг газети» муҳаррири, бир қадар инсофли олим Н. Остроумовнинг «Фон Кауфман — Туркистон ўлкасининг ташкилотчиси» китобида бу ҳайратомуз ҳодиса шундай тасвирланади: «Мункиллаган ёшида сўнгги кунлардаги воқеалардан («Вабо қўзғолони»дан, демоқчи) қаттиқ ларзага тушган муҳтарам Абулқосимхон шундан сўнг тезда — 4 июлда вабо касалидан вафот этди. Қизиқарлиси шундаки, шундан кейин вабо барҳам топганини тошкентлик сартларнинг вафотига нисбат беришди...»

Шундай қилиб, Абулқосимхон эшон халқ бошига ёрилган кулфатни бир неча бор дафэтиб, юрт омонлиги учун ўзига ўлим тилаб олади. Бу мукаррам зотнинг фарзандларидан бири Ҳошимхон тўра менинг бобом эдилар. У киши

анча йиллар ўз падари бузрукворлари бунёд этган мадрасада дарс берадилар...

...Бир нарсани кўп ўйлайман. Нима учун адам бу далилларни менга айтмаганлар? Кекса ёшдаги қариндошларим ҳам то юртимиз мустақилликка эришмагунча шажарамизни менга айтишмаган...

Энди билсам, тўғри қилишган экан. Улар бу гапларни ёзишим ёки катта давраларда айтишим мумкинлигини билиб, шўро замонининг совуқ шабадаларидан мени ҳимоя қилганлар... Нақадар улур, нақадар донишманд одамлар бўлган, ажодларим! Уларнинг руҳи-поки олдида таъзим қиламан! Улар билан фахрланаман!

Буюк ажодларим ҳақида эҳтиром билан ёзиш насиб этса ажаб эмас. Иншооллоҳ!

***

— Сиз муҳаббат ҳақида кўп ёзасиз. Айтингчи, ўзингиз абадий севгига ишонасизми?

— Ишонмайман. Аввало бу фоний дунёда абадий нарсанинг ўзи йўқ. Мумтоз адабиётда «ишқи-фоний» ва «ишқи-боқий» деган тушунчалар алоҳида-алоҳида ифодалангани бежиз эмас. Қолаверса, Сиз айтмоқчи бўлган севги (гапим кўпол бўлса, узр) эркакнинг ўзи орзу қилган аёлга, аёлнинг ўзи орзу қилган эркакка табиий талпинишидир...

Ҳеч шубҳасиз, муҳаббат жуда олий, жуда сирли туйғу. Акс ҳолда Тангри Одам ато билан Момо ҳавонинг бу гуноҳини кечирмас эди. Қалбида муҳаббат бор одам разиллик қилмайди... Бироқ барибир бу илоҳий ва абадий тушунча эмас. Сезиб турибман. Ундай бўлса, сиз — қалам аҳли ишқ-муҳаббат тўғрисида мунча кўп ёзасизлар, демоқчисиз. Гап шундаки, севги Тангри томонидан одамга ато этилган неъматлардан бири. Инсонни ҳаракатлантириб турувчи омил. Демак, инсон қисмати ҳақида ёзган ижодкор бу масалани четлаб ўтолмайди. Улуғ Хемингуэйнинг гапи бор: «Ёзувчи учун тўртта абадий мавзу бор: муҳаббат, меҳнат, уруш, ўлим. Қолган барча гаплар шулар атрофида айланади...»

Афсус. Энг оташин севги ҳам «мурод-мақсудига» етгач, совийди. Бировда эртароқ, бировда кечроқ... Умрида ақалли бир марта «шу билан эмас, бошқаси билан яшасам, бахтиёрроқ бўлардим» демайдиган (ёки шундай деб ўйламайдиган) аёл ҳам, эркак ҳам камдан-кам топилади. Нераки, етти қават осмонда учиб юрган севги ўрнини пайти келиб, турмушнинг оддий «прозаси» эгаллайди: рўзгор ташвиши, бола-чақа ташвиши, тушунмовчилик, худбинлик...

Кунни-кеча шусиз ўлиб қоламан, деганлар бутун арзимас икир-чикирлар учун бир-бирини эговлаган, рашк қилган, кўзига чўп солган, бола-

сини етим қилган оилаларни айтмай қўя қолайлик. Ҳатто энг садоқатли эр-хотин ўртасида ҳам ишқ, севги деган туйғулар бора-бора хиралашади...

Яна савол беришингиз мумкин. Ундай бўлса, муҳаббат деганнинг ўзи ҳавойи гап эканда?

Йўқ, ундай эмас! Бундай оилаларда ишқ-муҳаббат хиралашадию, унинг ўрнини бир-бирини англаш, бир-бирини ҳурмат қилиш, бир-бирини кечириш, бир-бирини авайлаш, чидам, муросаи-мадора ва ниҳоят, ўзаро Меҳр, деган тушунча устивор бўлади. Албагта, булар Севги каби жозибали, сир-синоатли бўлмаслиги мумкин. Аммо Меҳр хушторлик, ишқ, ошиқ-маъшуклик, севги ва ҳатто муҳаббат деганидан ҳам кенгроқ, те-ранроқ тушунча!

...Севги инсонни яратади. Меҳр эса инсониятни сақлаб қолади!

Сиз билан бизга ёқадими-йўқми, ҳаёт ҳақиқати шу!

...

— Танқидга муносабатингиз?

— Авваллари оғриниб қабул қилардим. Ҳозир... Танқидни данакка ўхшатаман. Мағзини олиб, пўчоғини тупуриб ташлайман.

***

— Нимани орзу қиласиз?

— Шундай асар ёзсангки, китобхон уни ўқиётганида ҳамма нарсани унутса, асар қаҳрамонлари ҳаёти билан яшаса. Китобни ўқиб бўлган куни кечаси билан ухлолмай, тўлганиб чиқса... Вақти келиб ўша китобни яна қўлига олганида қайтадан ҳаяжонга тушса... Орзум — шу...

БОЛАЛИК — ПОШШОЛИК

Фаррух. Уч яшар.

— Бўлди, Фаррух, ухла!

— Адажон, чироқни ўчирманг, кўзимга қоронғи кириб кетади!

***

Юлдуз. Уч яшар.

— Нима ейсан, Юлдуз, нокми, шоколадми?

— Ноколад!

***

Шерзод. Тўрт яшар.

— Аям қаёққа кетдила?

— Аянг магазинга кетди, Шерзоджон. Агар сен яхши бола бўлиб, йиғламасдан юрсанг, аянг магазиндан сенга укача олиб келади. Ўғил укача олиб келсинми, қиз укачами?

— «Дода» машина обкелсинла! КАМАЗ!

***

Ҳилола. Тўрт яшар.

— Уйингларда ким бор, Ҳилола?

— Ҳамма бор. Бувижон овқат қияптила. Адажон ароқ ичяптила. Аяжон Бахтини «ата-та» қилиб, энди иштонини юваяптила.

* * *

Зилола. Уч яшар.

— Нега мунча вақтли туриб олдинг?

— Ухлайвериб-ухлайвериб чарчаб кетдим!

* * *

Хуршид. Беш ярим яшар.

— Санашни биласанми, Хуршид?

— Биламан.

— Битта қўлингда нечта бармоқ бор?

— Шундоқ санасам бешта. Қўлимни шимимнинг чўнтагига тиқиб санасам — олтита!

* * *

Дониёр. Уч ярим яшар.

— Адажон! Мен катта бўлсам, сизга ўхшаган бўламан-а?

— Албатта-да, ота ўғил! Қаёқдан билдингиз?

— Аяжон айтдила! Катта бўлсанг, сен ҳам адангга ўхшаган аҳмоқ бўласан, дедила!

* * *

Азимжон. Олти яшар.

— Алло, ким бу?

— Менми? Мен Азимман!

— Азимжон. Мен дадангни ўртоғиман. Дада-нгни чақиргин.

— Хўп бўлади, амаки, ҳозир... Дадам айтдилаки, уйда йўқ эканла...

* * *

Жаҳонгир. Олти яшар.

— Аяжон. Нега дадажоннинг сочлари йўқ?

— Дадажоннинг кўп ўйлайдилар-да, ўғлим.

Дадажон ақллилар!

— Бўлмаса, нега сизнинг сочингиз кўп?

— Ўчир овозингни, зумраша!

* * *

Зиёда. Уч яшар.

— Жамшид жинни-а?

— Унақа дема, қизим, уканг яхши бола-ку!

— Йўқ, Жамшид — жинни! Мен ўзимнинг

сўскамни эмаман, Жамшид — аяжонникини!

* * *

Дилором. Беш яшар.

— Жевачкангдан Шоҳруҳга ҳам бердингми,

Дилиш?

— Бердим.

— Нечтасини?

— Ҳаммасини. Қоғозини!

* * *

Шоҳруҳ. Уч ярим яшар.

— Ҳайвонот боғига ким билан бординг,

Шоҳруҳ?

— Адажоним билан.

— Қайси ҳайвон энг каттаси экан?

- Фил, айиқ полвон, арслон...
- Энг кўп ҳайвон қайси экан?
- Қушла, балиқла, маймунла, одамла...

* * *

- (Ойнинг сувдаги аксини кўриб)
- Ойижон, қаранг, оймуна сувга «бу-у-м» этди!

* * *

- (Йиғлаб)
- Ҳумоюннинг чойи қантимни еб қўйди!

* * *

- Сен ким билан ётасан, Шоҳруҳ? Адажон биланми, опажон биланми?
- Ухлаётганимда адажон билан опажоннинг ўртасида. Уйғонганимда ўзимнинг калаватимда!

ТАБАССУМГА
МОЙИЛ
ГАПЛАР

ТОШКЕНТ АЭРОПОРТИДАГИ ДИКТОР ЭЪЛОНИ

— Дикқат! Дикқат! Ургенч — Тошкент йўналиши бўйича йигирма тўртинчи рейс билан учиб келган йўловчи Тешабой Болтабоевич Деҳқонбоев! Сизни ўғлингиз Альберт, қизингиз Офелия, куёвингиз Фридрих, келинингиз Луиза, невараларингиз — Ричард, Эрнест, Изабелла, Карлсон, Сильвия, Зико, Индира, Кастилио, Чандра, Матильда, Арчибальд ва... чеварангиз — Мошхўрда кутиб туришибди!..

ТАНБЕХ

Метрога тушаверишда давангирдек йигит қўл чўзди:

— Уч-тўрт сўм хайр қилинг!

— Пул йўқ эдия, — десам, менга танбех берди:

— Ишлаш керак, огайни!

АЁЛ ПСИХОЛОГИЯСИ

Эридан мамнун бўлиб турганида:

— Аваз! Авазчик! Турақолсинлар энди. Вой ўзимнинг асал боламдан! Вой ўзимнинг полвон

боламдан! «Адажон қани?» дейсизми? Адажонингиз ишга кетдилар. Авазжон ҳам «ишга» борадилар. Адажониси-чи, Авазжонга ка-а-аттакон шоколад олиб келадилар... Вой, иштонча яна ҳўл бўпқошти-ку! Майли, ҳозир алмаштирамиз-да! Вой ўзимнинг тойчоғим!

...Эридан норози бўлиб турганида:

— Аваз! Ҳой Аваз! Тур ўрнингдан яллайиб ётмай! Сенинг боғчанга мен боришим керакми? «Ада»лама! Аданг ишга кетди-да, гўрга борарми-ди?! Ие, иштонинг яна ҳўлми? Сияман, десанг, ўласанми, ҳўкиздек бола! Арилама! Отангдан нима кўрдиму, сен нима каромат кўрсатардинг! Башаранг қурсин!

«ҚУЛОҚСИЗ БОЛА»

Бирга ишлайдиган ҳамкасбимизнинг туғилган кунига бордим. Саксондан ошган онаси бор. Фариштадек оппоқ кампир... Кириб зиёрат қилдим... Кампир аввал дуо қилди. Кейин ҳасрат қилди:

— Анави балага айтсанг-чи! Ҳеч гапга қулоқ солмайди. Палта киймай кўчага чиқади. Шамоллаб қолади, бала!

Кампирни юпатдим. «Бала»ни койиб қўйишга ваъда бердим...

Ўша «бала» шу кун илтмиш икки ёшга тўлган эди...

Қашқадарёга борганимизда фалон қишлоқда табаррук ёшга кирган бова бор, бир зиёрат қил- сак, деб қолишди.

Бордик. Униқиб кетган дарвозадан кирдик. Саҳни кенг ҳовли. Атрофи пастак девор билан ўралган: ёлғондан сакрасангиз, ростдан ошиб тушасиз. Ҳовлида товуклар изғиб юрибди. Эски чорпоя соясида қулоқ-думи кесилган ҳайбатли ит тўрттала оёғини чўзиб мудраб ётибди. Ким келди, деб қайрилиб ҳам қарама- ди.

Кўрпабоп матодан этаги узун, кенг кўйлак кийган кампир очиқ чеҳра билан кутиб олди.

Пастак, салқин уйга кирдик. Сўзана осилган девор тагида ўтирган чол билан қўшқўллаб кў- ришдик. Эғнида йўл-йўл яктак, бошида ихчам мисқоли салла. Соч-соқоли, ҳатто киприклари- гача оппоқ.

Негадир қариянинг қулоғи офир бўлса керак, деган хаёлда овозимни баландлатиб аҳвол сўра- дим:

— Бардаммисиз, отахон?

— Худойга шукр, тетикман, — деди чол ба- майлихотир. — Насибамизни жеб журиббиз, бо- лам. Лелинниям кўрдик. Кал лелинниям кўрдик... Устихонипчи бўлдиқ.

— Сиз Ленинни кўрганмисиз? — деб сўради мезбонлар орасидаги ёш мухбир.

— Ўзини кўрмаган чиқарман-ов, — деди чол. — Аммо Лелин деган калхўзда ишладиқ. Кал лелин деган калхўзда ишладиқ. Сўгин яна бирови бор эди. Темирниёзип...

— Тимирязев, — деди мухбир аниқлик кiritиб.

— Бўлса-бордир, — деди чол. — Ўша Темирниёзипда ҳам ишладиқ.

Мухбир бола маҳмаданагина экан. Чолни гапга солди.

— Бова, сиз мўътабар одамсиз. Кўп жойларда бўлгандирсиз?

— Менма? — Чол қаддини ростлади. — Бўганда қандоқ! Чияли бозорди кўрдим. Чироқчини кўрдим. Улим матакесида Косонға довур оббориб келди. Э, болам, бу дунёда мен кўрмаган журт қолмади!

Мухбир бола «Медицина энциклопедияси»ни хўп ҳижжалаган шекилли, чолни тагин сўроққа тутди:

— Узоқ умр кўришингизни сири нимада, деб ўйлайсиз? Зелени кўп истеъмол қилгандирсиз? Сут-қатиқ ичгандирсиз?

— Зилин-пилинингни билмадим-ку, қатиқни кўп ичган чиқарман. Чаккини кўп жеган чиқарман...

— Гўштдан парҳез қилганмисиз?

— Ўтгама! — Чол астойдил ҳайрон бўлди. —
Эт жемаган жигит-жигитба? Дўсвойи кўйди
кўйруғини жеганман!

— Кечирасиз-ку, ичкилик масаласи...

— Бўған! — деди чол қувлик билан бош
ирраб. — Аммо бу укавардан наф кўрган одам
жўқ. Овзимга олмай кўйганима уш жил бўлди!

Мухбир бир зум доводи раб қолди.

— Қанча дейсиз?

— Уш жил!

Мухбир бошқа гап тополмади чоғи, «оилавий
аҳвол»дан келди.

— Момо билан тотувмисизлар, бова?

— Тотув, болам, тотув, — деди чол энсаси
қотиброқ.

— Ҳеч сан-манга бормаганмисизлар?

— Бўған. Унисиям бўған... Нега кеч келдинг,
деған, қай гўрда қолдинг, деған... Қизғонған-да!
Ман борсам беганага бориппанба? Шу ўзимизди
Жумагул сатангга борғанман-да!

— Уэр, отахон, — дедим гапга аралашиб. —
Неча ёшга чиқдингиз?

— Менма? Энам айтиб эдики, сен от жили тут
пишиғида тувилгансан, ўша жили кофирлар Бу-
хорои шарифни ололмай қиличи синган, деб
эди... Сўгин ўша жили тут пишиғида қаттиқ жом-
ғир жовиб, тутларди тўкиб жуборған экан... —
Ўйлаб туриб кўшиб кўйди. — Бошпуртда тўқсон
жетти. Энамди айтишига қараганда жуз тўрт.

— Кўз тегмасин, бардамсиз, — дедим далда бериб. — Насиб этса яна юз йил умр кўрасиз.

— Билмадим-ов, болам, — чол маҳсили оёғини силаб қўйди. — Аяқ жаман оврийди. Шу ёшдан мунай бўлсак, хайронман, қартайганда не қилабиз...

У деразага қараб, овоз берди.

— Ҳой, Норбиби, чай келтирмайсанба? — Кейин ҳасрат қилди. — Қулови том битган! Эшитмайди. Чай десам, тоҳарат суви келтиради!.. Шуйтиб бошқа аёл олсамба-а? — Гапи ўзига нашъа қилиб ҳе-ҳелаб кулди. — Аёлди жомони бўлмайди, болам! Вақтида желкасини қашлаб турсанг бас!

Кампир нон-чой олиб кирди. Дастурхон ёзди.

— Эваралар жўғида ҳалиям желкасини қашлаб тураман, — деди чол. — Туврима, Норбиби?

— Туври, — деди кампир ҳеч балони эшитмай. — Норқулингизди келини қўзилабди... Қиз...

— Ана! — деди чол. — Мен буни желкасини қашлайман, буни чевара келини қиз тувади. Яхши қашламаган чиқарман-ов...

«ОХИРИ ЯХШИ БЎЛМАЙДИ»

Шоҳбекатда одам гавжум. Бешариққа қатнайдиған автобус йўловчилар билан тўлди.

Ҳайдовчи энди моторни юргизган эди, олдинги эшикдан тиланчи чиқиб келди. Қўлида қийшик ҳасса. Бошида яғири чиқиб кетган дўппи. Юзи қоп-қора. Чўққа тушган махсидек тиришиб кетган. Елкасида хуржун...

Ҳассасини дўқиллатиб, ҳар бир йўловчининг бошига келиб тўхтади.

— Йўлинг беҳатар бўлсин, бачам! Топган-тутганингда барака берсин, бачам...

— Оббо, яна чиқдингизми, амаки? — деди ҳайдовчи хуноб бўлиб.

Тиланчи, парво қилмай, кейинги йўловчининг бошида тўхтади.

— Арвоҳлар ёр бўлсин, бачам!

— Охири яхши бўлмайди-да! — деди ҳайдовчи баттар тажанглашиб.

Тиланчи пинагини бузса қани! Навбатдаги йўловчининг бошига бориб, туриб олади.

— Пирлар мададкор бўлсин, бачам!

Шу алпозда бутун автобусни айланиб чиқди. Биров садақа берди, биров бермади...

Тиланчи олд эшикка келганда тўхтади.

— Қани, ҳамманг қўлингни оч! — деди қандайдир жарангдор, ўктам овозда.

Ҳамма қўлини очди.

— Берганингниям падарингга лаънат, бермаганингниям!

Шундай дедию, ҳассасини қўлтирига қистириб, шахдам қадамлар билан зинадан тушди.

Зум ўтмай, шохбекатдаги оломонга сингиб кетди.

— Айтмовдимми! — деди ҳайдовчи чийиллаб. — Охири яхши бўлмайди, дедим-ку!

..Йўловчилар ҳушига келганда автобус аллақачон катта йўлга чиқиб олган эди...

Ҳайдовчи микрофондан зълон қилди:

— Хафа бўлманглар, бу ўзи шунақа — «аннақароқ» одам.

Автобуснинг ярми кулди: пул бермаганлар. Ярми ўпшайиб ўтираверди: пул берганлар....

ЭНГ САЙРОҚИ ҚУШ

Булбулнинг эркаги сайрайди. Одамнинг — аёли.

«ТАДБИРКОР»

Янги китобимга қалам ҳақи олгандим: етти минг. Шундан олти мингини китобни кўчирган машинкачига берсам, қолганига ўртачароқ этик ола олармикинман, деб, пул санаб ўтирган эдим, эшик жиринглаб қолди.

Чиқсам, етти-саккиз ёшлардаги бола турибди. Қўлида катта сумка.

— Сув кеякми, амаки? — деди «р»ни яхши айтолмай.

— Қанақа сув?

— Минияй сув.

Вой шумтака-ей! Чанқаганимни қаёқдан билди бу?

— Керак, — дейишим билан сумкасини шарақ-шуруқ қилиб ерга қўйди. Бир шиша сув олиб, эски латтага ҳафсала билан артди. Чўнтагидан очқич чиқариб, пақиллатиб очди.

— Манг, амаки!

Сувни фўлқиллатиб шишанинг орзидан ичиб қўя қолдим.

— Йигийма беш сўм! — деди болакай кўзимга тикилиб.

— Чайқовчилик қилиш яхшимас, — дедим насиҳат қилиб.

— Мен чайқовчимасман, амаки, тадбийкойман. Йигийма беш сўм!

Ўргилдим, сендақа «тадбиркор»дан! Шу қилганингга бир адабингни бермасам!

Ҳали санаб ўтирган юз сўмликлардан биттасини узатдим.

— Қайтимини бер! — дедим тўнғиллаб.

Болакай пулни уёғини ўтириб, буёғини ўтириб, шошилмай текширди. Унг чўнтагига қўл суққан эди, бир пачка юз сўмликлар илашиб чиқди. Чап чўнтагидан элик сўмликлар олди. Кўкрак киссасидан ўн сўмлик, беш сўмликлар чиқарди. Чаққонлик билан санаб, етмиш беш сўм қайтарди.

— Бутийкани бейинг! Яна сув кеякмасми?

— Кеякмас! — дедим мен ҳам беихтиёр «р»ни айтишга тилим келишмай.

Энди эшикни ёпаётган эдим, болакай сўраб қолди:

— Сиз шойиймисиз, амаки?

Вой хуворией! Китоб ҳам ўқиркан-да бу?!

— Мен болаларга ёзмайман-да, — дедим юмшаб. — Ёзсам сенга китобимдан берардим.

— Китобмас, — деди болакай кўзини пирпиратиб. — «Зелений» бойми?

Ҳайрон бўлдим.

— Қанақа «зелений»?

— «Кўки»дан. Доллай! — Болакай бармоқларини ишқалаб тушунтирди. — Доллай бойми?

— Доллар? Менда доллар нима қилсин? Умуман, сенга долларнинг нима кераги бор?

— Ўн беш мингим бой эди, — деди у донадона қилиб. — Шуни доллайга алмаштиймоқчиман. Доллай боми, амаки?

Эшикни қарсиллатиб ёпдим. Нариги ёқда шишаларнинг шақир-шуқури эшитилди...

«БУТИЛКА»-ҲОЖИ

(Бошқа ҳожиларга дахли йўқ)

Дўстим ўғлини уйлантираётган эди. Энди... тўй бўлганидан кейин... ўзингиз биласиз... Ҳалиги қурғурдан жиндай-жиндай қилиб ўтирсак,

даврамизга оқ яхтак, оқ дўппи кийган тўрвасо-
қол йигит келиб қўшилди. Келин-куёвга бахт-
саодат тилаб, фотиҳа тортди.

— Яратганга шукроналар бўлсин! — деди
кироат билан. — Муқаддас сафар шарафи ками-
нага ҳам насиб айлади!

«Қуллуқ бўлсин» дедик. Дастурхонда анави
«шайтон суви» турганидан хижолат чекдик.

— Минг бор узр, Ҳожи ака. — Косагул шун-
дай деб, шишаларни имижимидида стол тагига олиб
қўяётган эди, Ҳожи ака кескин бош чайқади.

— Йўқ-йў-йў, тақсир! — деди далда бе-
риб. — Сизлар баҳузур, тақсир, баҳузур. Тўйда
хурсандчилик қилишнинг айби йўқ.

Косагул иккиланиб қолди.

— Сиздек мўътабар одамнинг олдида...

— Безиён, тақсир, безиён... Биз ҳам бундан
бисёр нўш айлаганмиз. — Ҳожи ака жиндай-
жиндай ичкилик қуйилаётган пиёлалардан кўз
узмай, таъкидлади. — Нўш айлаганмиз, бисёр
нўш айлаганмиз.

Косагул шумгина йигит экан, Ҳожи аканинг
кўзлари сувга тушган мунчоқдек йилтираб тур-
ганини пайқаб қолди.

— Сўраганинг айби йўқ, Ҳожи ака. Мабодо
ўзлариям...

— Йў-йў-йў! — Ҳожи ака кескин бош
чайқади. — Биз ҳам нўш айлаганмиз... Айлаган-
миз.

— Кўп эмас, жиччагина, — деди косагул ил-жайиб.

Ҳожи ака оғир муаммо қаршисида қолган-дек, бир зум ўйга топти.

— Каминани кўп хижолатли аҳволга соп-қўйдилар-да, — деди хўрсиниб. — Келинг, йи-гитнинг сазаси ўлгунча шайтоннинг бўйни узил-син!

— Қайси биридан?

— Каминага «қизили»ям бўлаверади, — деди Ҳожи ака камтарлик билан.

Косагул пиёлага бир қултум коньяк қуйиб узатган эди. Ҳожи ака янаям синиқроқ оҳангда қўшиб қўйди:

— Жонлироқ бўлаверсин, тақсир.

«Жонлигина» қуйилган пиёлани олиб, қисқа нутқ ирод этди:

— Ёшлар қўша қарисин! Ували-жували бўл-син!

Баайни совуқ чой ичаётгандек, қоп-қора со-қолининг биттаям туки қилт этмади. Бодринг билан газак қилиб, «яратган неъматингга шукр», деб қўйди.

— Охиригача олмабсиз-ку, Ҳожи ака? — деди косагул пиёла тагида қолган жиндай коньякка қараб.

— Ҳар нарсаининг қонун-қоидаси бор, укам! — деди Ҳожи ака виқор билан. — Ички-лик хамр, яъниким макруҳ нимарса. Аммо

унинг ичида сув ҳам бор. Сув — энг покиза неъмат. Шундайми? Камина сувни ичдим. Макруҳи тагида қолди. Айтаяпман-ку, камина ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. — У қи-қирлаб кулди. — Бир улфатимиз бўларди. Фалати гапларни тошиб юрарди. Бир гапи ҳеч эсимдан чиқмайди. «Биринчи қадаҳ билан иккинчисининг орасига қил ҳам сиғмаслиги керак», дерди. Топган гапини қаранг, баттолнинг! Қил сиғмасин, дейди!

Косагул Ҳожи аканинг ишорасини дарров тушунди. Пайсалга солмай, пиёлани тўлдириб узатди.

— Йў-йў-йў! Ундоқ қилмасинлар-да, укам! — Ҳожи ака шундай дедию, коньякни сипқорди. «Яратган неъматингга шукр» деб, пиёлани косагулга узатди. — Кўрдиларми, укам, макруҳи яна тагида қолди. Ўзлариям ўргансинлар!

Даврадагилардан бири сафар таассуротларини сўраган эди. Ҳожи ака яйраб кетди.

— Э, нимасини сўрайсан, ука! — деди шангиллаб. — Уёқлар Хизир назар солган юрт! Ҳар қадамда магазин! Ҳар қадамда дўкон. Жамийки нимарса муҳайё! Апелсинларни текинга таркатади-ей! Хоҳла — бир яшик ол! Хоҳла — бир тонна ол! Буни қаранг, ҳамма нарса бор-ку, термос йўқ экан. Учтагинасини обкетувдим, олам-жаҳон пул бўлди! Улфатим, шуни менгайм айтсанг, ўлармидинг, деб ёмон хапа бўлди.

— Кечирасиз, қайси улфатингиз? — дедим тушунмай.

— Ҳалиги баттол-да! Биринчи қадаҳ билан иккинчисининг орасига қил сиғмасин, дейдиган. Шу баттолнинг яна бир гапи бор. «Иккинчи қадаҳ билан учинчисининг орасига қил сиғмасин, демайманку, аммо ип сиғмаслиги керак», дейди!

Косагул яна пиёлани тўлдирди. Ҳожи тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шукр, — деди виқор билан. — Кўриб қўй, укам! Тагида ҳар гал бир хил макруҳи қоляпти! Уёқда-чи, вей, видик, телевизор, камера деганлари капийка! «Сони» дейсанми, «Панасоник» дейсанми, «Плипс» дейсанми. Иккита «видик» олсанг, биттаси текин!

— Нега, Ҳожи ака? — дедим ҳайратланиб. — Биттасини пулга, биттасини текинга берадимми?

Ҳожи ака хе-хелаб кулди.

— Нега текинга бўларкан? Икки ҳисса арзон бўлганидан кейин биттаси ёнга қоладими, ахир? Тижоратнинг айби йўқ-ку, тўғрими?! Биз тижорат қилаверибмиз, қилаверибмиз, қарасам юким кўпайиб кетибди. Икки қўлимда иккита чамадон. Орқамда сандиқдек сумка. Салапан халтанинг боғичини тишимга тишлаб олганман. Кетаяпсам, биттаси йўлимни тўсди. Ўзининг тилида важир-важир қилади, тушунсам ўлай! Таржимон келди. «Нима деб алжи-

раяпти бу»? десам, тушунтирди. «Юкингиз юз килодан ошиб кетибди-ку» дейди. «Юкимни оғирлиги унга тушибдими, ўзим кўтариб кетяпманку», десам яна важир-важир қилди. «Нима деяпти»? десам, «Жаноб зиёратчимилар, ё отмилар»? деб сўраяпти, дейди. «Мен от бўлсам, бу эшшак», дедим-да амаллаб самолётга чиқиб олдим. — Ҳожи ака хахолаб кулди. Косагулга қараб маъноли томоқ қириб қўйди. — Тўртта видик обкелгандим, иккитаси ёнга қолди. Ўрилчаям қизиқади-да техникага. — Шундай деб яна косагулга қараб қўйди. — Уёқда-чи, дазмол пул экан. Янаги гал дазмол обораман. Баттол иккаламиз ўнта-ўнтадан олволсак, о-кей бўлади! Баттолнинг яна бир гапи бор. Учинчи қадах билан тўртинчисининг орасига қил сифмасин, демайман, ип сифмасин, демайман, аммо — лекин арқон сифадиган бўпкетса, юрак сиқилади-да, дейди. Топган гапини қаранг! Вой баттолей!

Косагул шишадаги охирги коньякни сидқитиб қуйиб узатди. Шишани ерга ташлади. Ҳожи ака тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шукр! Кўриб қўй, братан! Макруҳи тагида қолди!

— Уёқда манави масалага қандоқ қарайдилар, тақсир? — деди косагул.

— Унақанги бетамиз гапларни гапирма, бра-

тан! — деди Ҳожи ака аччиқланиб. — Ичкилик ичган одам ўлимга маҳкум қилинади!

— Вой-бў, бир ўлимдан қопсиз-да, тақсир! — деди косагул. — Тақсир ўн бешинчи бўчка билан ўн олтинчи бўчка орасидан самосвал ўтмагунча қўймайдилар шекилли!

Ҳожи ака тутақиб кетди.

— Оғзинга қараб гапир, ўв братан! — деди қўлини пахса қилиб. — Мен сувини ичдим, билдингми? Макруҳи тагида қолди, билдингми?! Аввал ўрганиб олгин-да, кейин виступат қил, билдингми?!

Қарасам, жанжал чиқадиган. Секин туриб кета қолдим.

АЛЛА

Ўн тўққизинчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.

Юрагимнинг доғисано, алла.

Оёғимнинг боғисано, алла.

Борай десам боғим йўқ,

Ботай десам, тоғим йўқ, алла...

Йигирманчи аср ўрталари.

Алла болам, аллаё-алла.

Юрагимнинг мадори бўл,

Йигитларнинг сардори бўл, алла...

Йигирманчи аср охири.

Алла болам, аллаё-алла.

Ухлай қолгин аллаё-алла...

Нега чақчаюди бу, а? «Бай-бай» қил! Кўзингни юм дейман! Нега ариллайсан, зумраша! Биров сени уряптими? Ҳой, турсангиз-чи ўрнингиздан! Ўлиб қолганмисиз? Бола битта меникимми? «Скорий» чақиринг! Психиатр кўрмаса бўлмайди. Отасига ўхшаган ненармалний бу бола... Нега менга ўдавайлайсиз? Дод! Золим эрнинг дастидан войдо-о-од!

САРТАРОШХОНАДА

Соч оддиргани чиқсам, одам кўп экан. Бир чол билан ёнма-ён ўтириб қолдим. Гапонгина чол экан. Анча ҳангомалашдик.

Чол навбати келиб, ўриндиққа жойлашганида сартарош сўради:

— Сочми, соқолми, отахон?

— Соқол, — деди чол. — Ҳақи қанча бўлади?

Сартарош «ўттиз сўм», деган эди, чол киссасидан дарров учта ўн сўмлик чиқариб узатди.

— Аввал хизмат қилайлик, — деди сартарош хижолатомуз оҳангда.

— Олавер, болам, олавер! — деди чол мулойимлик билан. — Хизматингни қилиб бўлгунча элик сўмга чиқиб кетмасин!

«ГУРУЧ» ОПЕРАЦИЯСИ

Саид Аҳмад ака девзира гуруч танлашга уста. Бир гал азза-базза Қўқон бозорига кириб, Чўн-

фаранинг гуручидан харид қилдик: Саид Аҳмад ака — ўттиз кило, мен ўттиз кило. Мезбонлар гуруч солинган қоғоз қопларни вагонга чиқариб беришди. Поезд жилганидан сўнг устоз билан алла-паллагача гурунглашиб ўтирдик. Кейин ух-лаб қопман.

Бир маҳал ғалати шатир-шутур товушдан уйғониб кетдим. Қарасам, купе шифтида хира чироқ ёниб турибди. Саид Аҳмад ака майкачан бўлиб ўриндиққа ўтириб олган. Олдида иккита қоп. Менинг қопимдаги гуручдан ҳовучлаб-ҳовучлаб олади-да, ўзининг қопига солади.

— Ҳорманг, устоз? — дедим. — Нима ҳаракат?

— Уйғондингми? — деди оқсоқол кирови меҳр билан. — Ухлайвер, болам, чарчагансан, ухлайвер. — Шундай деб юмушини бамайлихотир давом эттираверди. — Мен билан ишнинг бўлмасин, — деди тушунтириб. — Шунақа, ярим кечадан кейин эсим жиндай кирарли-чиқарли бўлиб қолади. Нима қилаётганимни ўзим билмайман.

Ҳайрон бўлдим.

— Эсингиз кирарли-чиқарли бўлса, нега ўзингизнинг гуручни менинг қопимга солмайсиз-да, меникини ўзингизнинг қопингизга соласиз?

Саид Аҳмад ака хотиржам қараб қўйди.

— Унда сапсем жинни бўламан-да, болам!

ЙЎЛИ ТОПИЛДИ

*(Эркин Воҳидов элик ёшга тўлишига бағишлаб
Тошкент Давлат дорилфунуни талабалари
билан ўтказилган учрашувда сўзланган
нутқ)*

Эркин Воҳидов университетни энди битирган пайтидаёқ таниқли шоир эди. Ўзингиз биласиз, олий ўқув юртини битирган одам олдида уйланиш муаммоси кўндаланг бўлади. Шу масала юзасидан Эркин ака Саид Аҳмад акага маслаҳат солибди.

— Оқсоқол, — дебди. — Хабарингиз бор, бир-иккита китобим чиқди. Уч минг сўмча пулим ҳам бор. Лекин қайси бирига етказишни билмаяпман. Машина олайми, уй солайми, хотин олайми? Машина олсам, уй сололмайман, уй солсам, уйланомайман, уйлансам, машинага пул қолмайди... Нима қилай?

Саид Аҳмад ака пешонасини Рашид абзининг гармонидай тириштириб чуқур ва узоқ ўйга толибди. Охири чехраси ёришиб бундай дебди:

— Болам, мен хўп ўйладим. Ҳисоблаб кўрсам, уч минг сўм пулинг ҳаммасига етаркан. Маслаҳат шуки, сен автобус сотиб олгин! Автобус дегани машина бўлади. Рулини қаёққа бурсанг кетаверади. Бу — биринчидан. Автобуснинг ичи кенг-мўл бўлади. Кўч-кўронингни олиб

кирсанг тайёр уй бўлади. Бу — иккинчидан. Учинчидан, ростки автобус бўлганидан кейин ичиди кондуктори ҳам бўлади. Уша кондукторни хотин қилиб қўя қоласан!..

«ЯҚИН КЕЛМА!»

Избоскандаги учрашувдан кейин ўтириш бўлди. Андижонга қайтиб юрмасдан ўша ерда қоладиган бўлдик. Мезбонлар бизни меҳмонхонага кузатиб, қайтиб кетишди. Шунда аллакимдан Андижонга кетайлик, деган таклиф тушди. Вақт ярим кечадан ошган, машина йўқ.

— Хоҳласанг, машинани мен топаман! — деди Саид Аҳмад ака.

Кўчага чиқдик. Бунақа бетартибликларни унча ёқтирмайдиган Носир Фозилов — тажанг. (Носир аканинг сочи ҳам, ўзи ҳам, боринги, гапи ҳам сариқ. Тез жаҳди чиқади. Аммо ниҳоятда ростгўй, дангалчи одам).

— Қўй, сариқ болам, хуноб бўлма, ҳозир йўлни қиламиз, — деди Саид Аҳмад ака юпатиб.

Ниҳоят «Тез ёрдам» машинаси учради.

— Жон акалар! — деди ҳайдовчи эланиб. — Сизлар учун ҳар қанча хизматга тайёрман. Аммо бу «дежурний» машина. ГАИ тўхтатса, правамни олиб қўяди.

— Ишинг бўлмасин! — деди Саид Аҳмад ака.

— ГАИ тўхтатса ўзим гаплашаман. Сен Носир, бу ёққа ўтир, сен бу ёққа чиқ!

Ҳайдовчи билиб гапирган экан. Шаҳарга кираверишда чиндан ҳам машинани ГАИ тўхтатди.

— Ана, расво бўлдим! — деди ҳайдовчи йиғламсираб.

— Сен жим ўтир, мелиса билан ўзим гаплашаман, — Саид Аҳмад ака шундай деди-да, машина ёнига келётган ёш лейтенантга пешвоз чиқди. Лейтенант гап бошламасиданоқ тўхтатди.

— Яқин келма, жон укам, яқин келма! Жонингдан умидинг бўлса, яқин келма! Бола-чақанг бўлса керак, яқин келма!

Лейтенант эсанкираб қолди. «Нима гап?» деб сўраган эди Саид Аҳмад ака тушунтирди:

— Бир укамиз сариқ бўпқолди. Ишонмасанг, ўзинг қараб кўр!

Лейтенант иккиланиброқ машина кажавасининг эшигини очди. Сапсариқ хира чироқ остида, сапсариқ кушеткада хўмрайиб ўтирган сапсариқ Носир акани кўрдию, ўзини орқага ташлади.

— Вой-бўўў! Жудаям ўтиб кетганга ўхшайди! Тезроқ оборинглар!

«ПАМИЛДОРИ» ОПЕРАЦИЯСИ

Ўғлимнинг тўйи куни саҳарлаб дарвоза олдида машина тўхтади. Чиқсам, Озод Шарафидди-

нов «Волга»нинг чап эшигини очиб, рудда ўтирибди.

— Дачадан келаяпман, — деди домла. — Қани, дарров капотни очинг.

Юкхонани очсам, икки пақир памилдори турибди.

— Ўз қўлим билан тердим, — деди Озод ака тантанавор оҳанг-да. — Идишларни тез бўшати-нинг-да, қоғоз-қалам олиб чиқинг!

Қоғоз олиб чиққан эдим, буюрди:

— Ёзинг! «Тилхат. Менким, ушбу хужжатга имзо чекувчи фалончи шуни эътироф этаманки, Озод Шарафиддинов тўйимизни жамики сабзавот маҳсулотлари билан тўла таъминлади». Ёздингизми? Энди қўл қўйинг!

Табиийки, бу гап ўша заҳоти тўйхонага тарқалди. «Памилдори» операцияси пишитиб қўйилди. Эрталабки ош дастурхонига памилдори ҳам тортилди. Домла ёнимда турган эди, маҳалла оқсоқолларидан бири келиб, у киши билан қўшқўллаб кўришди.

— Ўғлим, — деди менга қараб, — ошинг яхши бўптию, аммо памилдориси айниқса зўр экан-да! Экканнинг қўли дард кўрмасин!

Озод ака мамнун томоқ қириб қўйди.

Зум ўтмай иккинчи одам келди.

— Илоё ёшлар бахтли бўлсин! — деди қироат билан. — Дастурхон хў-ў-ўп тўкин бўпти-

да, укам. Раҳмат! Айниқса памилдорини айтгин!
Асал-а, асал! Ишонсанг, мен ош еганим йўқ,
нукул памилдори едим!

Озод ака камтарона ерга қараб турибди.

Қариндошлардан бири памилдорини мақтаб-
мақтаб, жиндай танқид қилиб ҳам ўтди:

— Памилдори хўп яхши пишибди-ю, сал
майдароқ эканми? Олхўри деб ўйлапман.

Шу пайт Эркин Воҳидов келиб қолди.

— Ўткиржон! — деди гапни узоқдан бош-
лаб. — Ёзда тўй қилишнинг шуниси яхши-да.
Қовун-тарвуз мўл, мева-чева кўп... Манови ол-
чанинг чиройли пишганини қаранг, деб, тўртта-
гинасини кафтимга олиб еб кўрсам, данаги йўқ!
Қарасам, памилдори экан! Қаёқдан топдингиз
бунақасини?

Зимдан қарасам, Озод аканинг қовоғи тушиб
кетаяпти.

Саид Аҳмад ака узоқдан мени койиб кела-
верди.

— Сен болага қачон ақл киради, а? Янги-
лик яратаман деб, ҳар балони ўйлаб топавера-
санми? Ош дастурхонига итузум қўйиш қаёқ-
дан чиқди! Қаёққа қараса талинка-талинка
итузум!

Озод ака бунисига чидай олмади.

— Чўрт побери! — деди қўл силтаб. — Мен
тўйга памилдори эмас, тариқ обкелганман! Бўл-
дими! Қутулдимми энди?!

«БЕМОР ПИЁЗ»

Абдулла Қаҳҳорнинг машҳур дачаси ҳозир Саид Аҳмадники. Бу — биринчидан. Иккинчидан, дача Ёзувчилар боғининг шундоқ кираверишида жойлашган. Учинчидан, Саид Аҳмад ака паловни «сайратиб» юборади. Чўнғаранинг гурчию, зайтун ёғидан қилинган ошни кўп адиблар еган. Нега деганда устоз пиширган ошини барибир битта ўзи емайди. Боққа дам олишга борган ёзувчилардан кўнгил яқинларини албатта чақириб чиқади.

Ошхўрлар ҳам жудаям ноинсоф эмас. Ошга ҳар ким баҳоли қудрат «ҳисса» қўшади. Биров гўрттагина сабзи, биров Ёзувчилар боғининг ошхонасидан олиб чиқилган бир кафтгина туз, биров бир қути гугурт дегандек... Қолган «арзимас» харажатлар — гўшт, ёғ, гуруч, ичимлик — Саид Аҳмад акадан.

...Кунларнинг бирида Эркин Воҳидов кўнғироқ қилиб қолди.

— Юринг, оқсоқолнинг дачасига бориб, пиёздан хабар олиб келамиз.

— Қанақа пиёз? — деган эдим, тушунтирди.

Эркин ака устознинг дачасига бир эмас нақ олтига пиёз олиб борган экан. Пиёз бўлгандаям унақа-бунақаси эмас. Олтиариқнинг пиёзи!

Эркин Воҳидов, Раҳматулла Иноғомов, мен — узун-қисқа бўлиб кириб бордик. Пиёз-

дан хабар олгани келганимизни айтдик. Устоз пешонаси тиришиброқ ош дамлади. Маълум бўлишича, бу Эркин ака билан Раҳматулла аканинг тўртинчими-бешинчи марта «пиёздан хабар олиши» экан.

Мен ҳам мазахўрак бўлиб қолдим. Текин ош кимга ёқмайди! Келаси шанба Эркин Воҳидовга кўнғироқ қилдим.

— Пиёздан хабар олиб келмаймизми?

— Иложи йўқ, — деди Эркин ака, — «пиёз операцияси» барбод бўлди!

Кейин воқеани тушунтирди. Эрталаб кўчага чиқса, дарвоза олдида чиройли лента билан ўралган қоғоз қути турган эмиш. Эркин ака ҳайрон бўлиб қутини очса, қат-қат қоғоз орасидан битта пиёз, ёнида конвертта солинган хат чиқибди. Хатда шундай сўзлар ёзилган экан: «Эркин, болам, пиёзинг уйимга кетаман деб, хархаша қилавериб юрагимни сиқиб юборди. Шунча ялинсам ҳам кўнмади. Сени қаттиқ соғинибди. Ичкиб, касал бўлиб қолди. Хафа бўлма, уч-тўрт кун табибга қаратсанг, ўзига келиб қолади. Сен пиёзингни яхшилаб даволатиб тур. Келаси ҳафта ўттиз-қирқ киши кўргани борамиз».

— Энди нима қиласиз? — десам, Эркин Воҳидов топган чорасини айтди.

— Ҳозир оқсоқолга кўнғироқ қилмоқчи бўлиб турувдим. «Пиёзнинг дарди оғир экан, шўрлик ўлиб қолди», деб қўя қоламан.

— Эсингиз жойидами? — дедим капалагим учиб. — Оқсоқол пиёзингнинг таъзиясига келдик деб, юз кишини бошлаб келса нима қиласиз?

— Буёғи ҳам бор, — деди Эркин ака ўйлашиб. — Майли, бир йўлини қиларман.

Уч кундан кейин, Саид Аҳмад акага Эркин Воҳидовдан хат борибди. Хатда шундай сўзлар битилган экан.

«Устоз! Пиёзимни шунча боққанингиз учун раҳмат. Икки кунда оёққа туриб кетди, келиб овора бўлиб юрманглар. «Ёшлик — бебошлик» деб шунини айтади-да! Ҳайронман, тенгини топибдими, битта пиёз билан Олтиариққа қочиб кетди!»

ЎЗБЕКНИНГ СОДДАСИ

Тошкент дорилфунунининг домласи Баҳодир Фуломов боладек беғубор, содда одам эди, раҳматли. Сафарга чиқадими, ўтиришга келадими, деярли ҳар гал навбатдаги «шумлик»нинг «қурбони» бўлиб, ё чойхона паловга, ё зиёфатга «тушар», «тушмаганига» қўймас эдик.

...Боботоғда, арча тагида давра қуриб ўтирибмиз. Баҳодир ака тандир пишгунча «жиндек мизғиб олиш» учун ёнбошладую, пинакка кетди. Кейин мотори яхшилаб созланган «Жигули»дек бир текис, осойишта хуррак ота бошлади. Қара-

сах, пиджагининг ич чўнтагидан паспорти кўр-
пачага тушиб қолибди. Табиийки, паспортни
«ўғирладик».

Озод Шарафиддинов «текширув» операция-
сини ишлаб чиқди. Бизни тоққа олиб чиққан
«РАФ» машинасида мезбонлардан бири азда-
базза пастга тушиб, бўлажак ҳангомани пиши-
тиб чиқди.

Тандир кабоб пишганда домла ҳам уйғонди.
Ейилди, ичилди. Кечга томон шариллатиб жала
қуйиб берди. Машина сирғалиб-сирғалиб, амал-
лаб пастга тушиб олди. Ҳамон момақалдироқ
гумбурлайди, ёмғир челақлаб қуйиб турибди.
Бийдек даланинг қоқ ўртасида бир милиционер
машинани тўхтатди. «РАФ»га чиқиб совуқдан
тишлари такиллаганча гапирди:

— Кечирасизлар, ҳужжатларингизни кўрса-
тинглар!

Жаҳлимиз чиққан бўлиб, паспортларимизни
кўрсата бошладик.

Баҳодир ака типирчилаб қолди.

— Бошпуртим йўқ-ку! — деди хавотирла-
ниб. — Ҳалигина ёнимда эди.

Худди шу пайт милиционер йигит домланинг
яқинига келди.

— Марҳамат, сизнинг ҳужжатингиз!

— Ҳалигина бор эди, — деди Баҳодир ака
аланглаб. — Мана, булар гувоҳ, бошпуртим бор
эди.

— Нима гап ўзи, чўрт побери? — деди Озод ака аччиқланган бўлиб.

— Хавфли жиноятчи тоққа қочган, деган хабар бор. — Милиционер йигит Баҳодир акага қараб қўйиб давом этди. — Ўзи кексароқ, кўзойнак тақиб юради, тилла тиши бор, дейишган.

— Вой, бу мени айтяпти шекилли. — Домла бутунлай эсанкираб қолди. Яйловнинг қоқ ўртасида милиционер нима қилади, нега энди машинани текшириши керак, деган гап хаёлига ҳам келмади. — Мен жиноятчи эмасман, укажон, — деди ялиниб. — Олимман, Тошкентдан келганмиз. Мана, ҳаммалари гувоҳ.

— Мен бу одамни танимайман! — деди Озод ака жиддий қиёфада. — Ҳозир, йўлдан машинага чиқди.

— Вой, домла, эсингизни едингизми? — Баҳодир ака ҳаммамизга жавдираб қаради. — Унақа ҳазил қилманглар. Мени ҳаммаси танийди.

Биз ҳам Баҳодир акани «танимадик».

— Пастга тушишингизга тўғри келади. — Милиционер кулиб юбормаслик учун тескари қаради.

Домла хўп ялинганидан кейин уни «кафилликка» оладиган бўлди. Эвазига битта зиёфат қилинадиган бўлди.

Милиционер шофер ёнига ўтириб уф тортди.

— Қойил-е, икки соатдан бери кутаман-а! Ҳаммаёғим шилтаи шалаббо бўлди-ку!

— Нима деяпти? — сўради Баҳодир ака овозини пасайтириб.

— Жим! — дедим лабимни тишлаб. — Жаҳди чиқиб турибди. Мелиса билан ҳазиллашиб бўладими? Омон қолганингизга қувонмайсизми?

— Рост айтасиз. Қуруқ тухматдан асрасин! — Баҳодир ака қунушиб ўтириб олганича шаҳарга киргунимизча бир оғиз ҳам гапирмади.

Эртасига домланинг паспортини «топиб», суюнчисига яна битта ош қарздор қилдик.

* * *

Қоракўлга борадиган бўлдик. Озод ака, Баҳодир ака, Абдуғафур Расулов, Бегали Қосимов поездга ўтириб жўнадик. Бир маҳал, тонг палласида проводник купе эшигини тақиллатди.

— Жон акалар, — деди ялиниб. — Вагон йўлагида югуриб юрган одам сизларнинг шерингизми? Айтинглар, бир соатдан бери у ёқдан-бу ёққа чопади. Қийналиб кетди-ку бечора... Устига-уштак хотин-халаж ювингани ўтишга қийналаяпти.

Норозилик билан тўнғиллаб ўрнимиздан туришга мажбур бўлдик.

— Бирон нарсасини ўғирлаб қўйинг, иккинчи саҳарлаб ҳаммани безовта қилмайдиган бўлади, — деди Озод ака.

Баҳодир аканинг яп-янги дўпписи вагон ток-

часида ётган экан. Олиб портфелимга солиб қўйдим. Домла терлаб-пишиб кириб келди.

— Ҳа, дангасалар, турдингларми? — деди илжайиб.

Қоракўл станциясида поезд икки минут тўхтар экан. Ҳаммамиз тушиб кетяпмизу, Баҳодир ака нуқул тимирскиланади. «Нима булди», десак, «дўппим бор эди, тополмаяпман», деди.

Озод ака жеркиб берди.

— Қанақа одамсиз ўзи, сизнинг дўппингиз деб поезд тўхтаб турармиди? Бўлинг тезроқ!

Пастга тушишимиз билан Озод ака жуда жиддий қилиб гап бошлади.

— Бу томонларда менингит касали тарқаган дейишади, эҳтиёт бўб юринглар.

— Менингит нимадан бўлади? — сўради Абдуғафур ака «содаллик» билан.

— Нимадан бўларди, шамоллашдан-да!

— Энг кераклиги бош-да, — деди Бегали фалсафий оҳангда.

— Менингитта йўлиққан одам уч кунда ўлади, — Озод ака қаттиқ тайинлади. — Айниқса, бошни эҳтиёт қилинглар!

Баҳодир ака секин ёнимга келди.

— Ўткиржон, — деди, — мабодо биронта ортиқча дўппингиз йўқми?

— Ортиқчаси йўқ-ку, ўзимники бор. Сизга кичкина келармикин дейман...

— Майли, вақтинчага бўлсаям, — деб домла энди гап бошлаши билан Озод ака мени уришиб берди.

— Бош кийимни бировга бериб бўлмайди. Тем более, сафарда юрганда.

Кимдир бояги гапни давом эттирди.

— Уч кунда дейсиз-ку, одам бир кунда ўлиши ҳам мумкин.

— Албатта, ҳар кимнинг организми ҳар хилда...

Баҳодир ака ялинишга тушди.

— Хўп десангиз дўппингизни сотиб олардим, укажон.

Оғринган киши бўлиб портфелимни очдим.

— Йигирма беш сўмга олувдим, — дедим иккиланиброқ. (У пайтда йигирма беш сўм каттагина пул эди!)

— Ўттиз сўм! — Озод ака гапни кесди. — Бу ёқларда дўппи қиммат.

Ўттиз сўмга «бор-барака» қилдик. Пул менга, дўппи Баҳодир акага ўтди.

— Ие, ўзимники шекилли? — домла юпқа кўзойнагини тақиб дўппига узоқ термулиб қолди.

Озод аканинг «жаҳли» чиқиб кетди:

— Беринг, пулини қайтариб беринг! Бир одам ўз ҳаётини хавф остида қолдириб яхшилик қилсаю, бу киши...

— Йўқ, йў-ўқ, — Баҳодир ака дўппини маҳкам чангаллаб олди. Бошига кийиб мамнун жил-

майди. — Тўғри айтибсиз, сал кичкинароқ экан. Майли, бўлаверади. — Дўппини ечиб яна томоша қилди. — Қаранг, сизникини гули ҳам бошқачароқ экан.

Мени ранжиди, деб ўйлади шекилли, кўнглимни кўтарди:

— Хафа бўлманг, укажон, эрталаб йўлакка чиқиб кетаётганимда купе эшиги олдида афти хунукроқ бир одам турганди. Меникини ўша ўғирлаган. Тошкентга борсак сизга ўзим яхши дўппи олиб бераман. Раҳмат, укажон!

***

Оҳангарондан қирқ чақиримча нарида, топ тепасида Арашон бува деган булоқ бор. У пайтларда Арашон бувага машина бормас эди. Бешолти отлиқ йўлга тушдик. Келинчак деган жойда фарғоналик чорвадорларнинг ўтовидида тунаб қолдик. Алламаҳалгача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака эса ўтовнинг бир чеккасида маза қилиб уйқуни уриб ётибди. Ора-сира ўртачароқ хуррак ҳам тортиб кўяди.

— Чўрт побери, ҳозир уйқуни уради-да, сўфитўрғай уйғонмасдан туриб олиб ҳаммани безовта қилади, — деди Озод ака. — Бир иш қилмаймизми?

Эрталаб бажарилиши керак бўлган «операция» пишитилди. Унга иштирок этишга ўтов эгаси — Чимирвой акани ҳам кўндирдик.

Эрталабки чой устида Чимирвой ака салмоқ-
ааб гап бошлади:

— Меҳмонлар, сизларни кўриб бошимиз ос-
монга етди. Қанийди, сиздек улуғ одамлар ҳар
куни келса... Кўриб турибсизлар, бизда гўшт
кўп. Сўрасангиз ўзимиз берамиз. Ўғирлаш шарт
эмас. Тоғликлар қўли эгри одамни ёмон кўради.

— Нима, ҳали сиз бизни ўрри гумон қияп-
сизми? — деб ўрнимиздан туриб кетдик.

Чимирвой ака кулиб юбормаслик учун ўзини
зўрға тутиб давом этди:

— Биламан, сизлар таниқли одамсизлар. Би-
рингиз олим, бирингиз ёзувчи... Шундоқ бўлга-
нидан кейин сўрасангизлар ўзимиз...

— Э, оч чамадонингни! — Озод ака бақириб
оборди. — Ҳамманг оч!

Ўзи биринчи бўлиб портфелини очиб ичида-
ти нарсаларни тўкиб ташлади. Сочик, тиш чўтка,
бало-баттарлар ҳар ёққа сочилиб кетди. Кейин
Умарали ака, Абдуғафур ака, Бегали, мен жаҳл
билан портфелимизни тўкиб кўрсатдик. Баҳодир
ака каттакон портфелини шахт билан очиб бир
милтаган эди, ичидан эски газетага наридан-бери
уралган тўртта каттакон пишган гўшт бўлаги лоп
этиб ерга тушди. (Кечаси ўзимиз солиб қўйган
гўшлар.)

— Ие? Вой? Во-о-ой! — Баҳодир ака турган
койида тахта бўлиб қолди. Юлқа кўзойнаги ор-
тидан ҳаммамизга жовдираб қарайди.

Чимирвой ака «ана» дедию, уёғини гапирса кулиб юборишини билиб ўтовдан қочиб чиқиб кетди.

— Кўрдингизми, мезбон сизнинг қилиғингизга чиқолмай қочиб кетди!

— Шунинг учун ҳаммадан олдин тураркансиз-да!

— Сиз бизни шарманда қилдингиз!

— Ўғри деган ном орттирдик!

Ҳамма ёқдан талаб ташладик, «айбини» бўйнига қўйдик. Баҳодир ака минбаъд бошқалардан аввал уйғонмасликка, Тошкентга борганидан кейин битта чойхона палов қилишга ваъда бериб аранг қутилди.

...Тилла одам эди Баҳодир Фуломов!

МУНДАРИЖА

Табиат. Жамият. Инсон	3
Фарзандларимга ўғитлар	75
Урушлар ҳақида	81
Саккизинчи мўъжиза	89
Болалик — пошшолик	117
Табассумга мойил гаплар	123

Ўткир ҲОШИМОВ

ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ БИТИ

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни
Бош таҳририяти
Тошкент — 1998

Мухаррирлар *И. Шоймардонов, Ш. Юсупов*
Бадий муҳаррир *Ф. Башарова*
Техник муҳаррир *Д. Габдрахманова*
Мусахҳиҳа *Ж. Тоирова*

Теришга берилди 20.05.98. Босишга рухсат этилди
8.07.98. Бичими 84x108 ¹/₈₄. Балтика гарнитураси. Офсет
босма. Шартли босма табағи 4,2. Нашриёт ҳисоб
табағи 4,5. Адади 15000. Буюртма № 2564.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси,
Тошкент — 700083, Буюк Турон кўчаси, 41.